

ΤΜΗΜΑ ΞΕΝΩΝ ΓΛΩΣΣΩΝ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

ΙΟΝΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

ΠΜΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ

*Ο WILLIAM BUTLER YEATS ΚΑΙ Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ.*

*Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ 'ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΕΡΗΜΙΤΕΣ' ΤΟΥ ΝΑΣΟΥ
ΒΑΓΕΝΑ*

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: Β. ΛΕΤΣΙΟΣ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΕΝΤΡΩΤΗΣ – ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΜΑΡΙΑ ΠΟΛΥΜΕΡΗ - Ε2019318 - ΚΕΡΚΥΡΑ, 15 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 2020

Στη μνήμη του πατέρα μου

"Earth, receive an honoured guest:

"William Yeats is laid to rest.

Let the Irish vessel lie

Emptied of its poetry".

(In memory of W.B. Yeats, d. Jan. 1939)

W.H. Auden

"Out of the quarrel with others we make rhetoric

Out of the quarrel with ourselves we make poetry"

W.B. Yeats

ABSTRACT

Η παρούσα μελέτη θα εστιάσει στην είσοδο του Ιρλανδού ποιητή William Butler Yeats στην Ελληνική λογοτεχνία μέσω της μετάφρασης. Πρόκειται για “τον μεγαλύτερο ποιητή του καιρού μας-σίγουρα τον μεγαλύτερο από όσους έγραψαν στη δική μας γλώσσα και από όσο μπορώ να κρίνω σε οποιαδήποτε άλλη”, σύμφωνα με τον έτερο τεράστιο ποιητή κι ένθερμο υποστηρικτή του, T.S. Eliot. Μετά από μία αναφορά στον Yeats και σε κάποια ιδιαίτερα στοιχεία της ζωής και της πολυσχιδούς προσωπικότητάς του που επέδρασαν στο έργο του, ακολουθεί σύντομη αναφορά στο ρεύμα του Μοντερνισμού στην Ευρώπη και ειδικότερα στην Ελλάδα. Στο κύριο μέρος της μελέτης, θα σχολιασθούν οι ελληνικές μεταφράσεις των έργων του με παράλληλη παράθεση παραδειγμάτων, ένα από τα οποία είναι και η επιλογή δύο ποιημάτων του από τον ποιητή και μεταφραστή Νάσο Βαγενά για τη συλλογή του “Οι τρεις Ερημίτες,” όπου ο Yeats “συμμετέχει” με τα ποιήματά του *The three hermits* & *The cat and the moon*, και τα δύο γεμάτα εικόνες και συμβολισμούς, φιλοσοφικές ανησυχίες και μεταφυσικούς προβληματισμούς. Στο τέλος αυτής της μελέτης, γίνεται μία ερασιτεχνική απόπειρα μετάφρασης τριών ποιημάτων του Yeats, *When you are old*, (από τη συλλογή *The Rose*, 1893), *An Irish airman foresees his death* (*The Wild Swans at Coole*, 1919) και *The everlasting voices* (*The Wind among the Reeds*, 1899) καθώς και της τελευταίας στροφής του ποιήματος *Under Ben Bulbin*, και ακολουθεί κριτικό κι επεξηγηματικό κείμενο της μεταφραστικής μου προσέγγισης στο οποίο λαμβάνονται υπόψη αντίστοιχες άλλων μεταφραστών, όπως ο Θωμάς Τσαλαπάτης, ο Μιχάλης Παπαντωνόπουλος, ο Αντώνης Ζέρβας, ο Κωνσταντίνος Μπουρναζάκης και ο Μ. Καραγάτσης. Η επιλογή των αποσπασμάτων της προηγούμενης σελίδας δεν είναι τυχαία. Θέλησα να ξεκινήσω όλη αυτή την προσπάθεια με τα λόγια από το ποίημα που έγραψε για τον θάνατο του Ιρλανδού ο W.H. Auden, ένας “αντίζηλος” εξαιρετικός, σύγχρονός του, που παραδεχόταν ότι δεν τον συμπαθούσε ιδιαίτερα αλλά δεν μπορούσε να αμφισβητήσει την αξία της ποίησής του. Οι δύο στίχοι του ιδίου του Yeats συνοψίζουν τον σκοπό της ζωής του: μέσα από τις εσωτερικές του συγκρούσεις και τον πόνο, να δημιουργήσει ποίηση.

ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΟΝ ΠΟΙΗΤΗ

Για να μπορέσει κανείς να κατανοήσει το έργο του William Butler Yeats, θα πρέπει να γνωρίζει αρκετά πράγματα για την καταγωγή του αφενός (Ιρλανδία) και την συναισθηματική/ψυχολογική κατάσταση που αυτή του διαμόρφωσε, και για τον ανεκπλήρωτο έρωτά του για την όμορφη Ιρλανδέζα επαναστάτρια Maud Gonne αφετέρου. Αυτές οι δύο ισοβαρείς επιρροές δημιούργησαν τον ποιητή Yeats. Χωρίς τη μία ή την άλλη, η συγκλονιστική του ποίηση δεν θα υπήρχε: σε όλα του τα έργα βρίσκουμε υπαινιγμούς είτε για τη χώρα του και τους αγώνες της για ανεξαρτησία είτε για τη μούσα που ποτέ δεν τον αποδέχθηκε.

Γεννημένος στο Sandymount του Δουβλίνου το 1865, είχε καταβολές από την πλευρά της μητέρας του από το Sligo της δυτικής Ιρλανδίας. Γιός ενός ερασιτέχνη ζωγράφου, αποφάσισε αρχικά να ασχοληθεί με την τέχνη, εγκαταλείποντας αργότερα τα πάντα για την ποίηση. Δύσπιστος μάλλον απέναντι στον ορθόδοξο χριστιανισμό, αφιέρωσε τη ζωή του στην αναζήτηση της εσωτερικής σκέψης, πράγμα που τον προσέλκυσε στον μυστικισμό, τη θεοσοφία, τους λαϊκούς θρύλους, τον πνευματισμό και τον Νεοπλατωνισμό. Αυτή η εσωτερικότητα του Yeats τον καθιστά έναν από τους πιο πολυδιαβασμένους αλλά ταυτόχρονα και πιο δυσνόητους για τους μελετητές του ποιητές, οι δε μεταφραστές του έργου του δεν πρέπει να ξεχνούν όλα όσα προαναφέρθηκαν στην προσπάθειά τους να αποδώσουν τα νοήματά του στη γλώσσα τους. Η ποίησή του είναι γεμάτη από εικόνες και συμβολισμούς καθώς και επιρροές από τους Blake και Shelley ανάμικτες με εκείνες του Σουηδού επιστήμονα, φιλοσόφου και θεολόγου Emanuel Swedenborg όπως και των προπλατωνικών πεποιθήσεων και παραδόσεων. Βασική θεματολογία του και σύμβολα της ποίησής του η φυγή, ο έρωτας, η ενόραση, η σελήνη, η τραγική χαρά, οι ιστορικοί κύκλοι, το γήρας, ο αποκρυφισμός, η αγάπη για τους ηρωικούς προγόνους και η απογοήτευση για τη γενιά του, ο θάνατος και το μεταφυσικό.

Ο Yeats μοίρασε τη νεανική του ζωή μεταξύ Δουβλίνου, Λονδίνου και Sligo. Τη δεκαετία του 1890 υπήρξε συνιδρυτής του Rhymer's Club, έχοντας έρθει σε επαφή με ποιητές όπως οι Lionel Johnson και Ernest Dowson. Οι επιρροές της Ιρλανδίας και ιδιαίτερα του Sligo διατρέχουν ολόκληρο το έργο του: υπάρχουν παντού στοιχεία μίας ποίησης που εμφανίστηκε στα τέλη του 19ου αιώνα με την ονομασία "*Ποίηση του Κελτικού Λυκόφωτος*", με εικόνες της ιρλανδικής υπαίθρου, της ζωής των χωρικών του τόπου του, της μαγείας της γης του και των τοπικών λαϊκών παραδόσεων αλλά και του ιρλανδέζικου πατριωτισμού. Όλα αυτά τον οδήγησαν συχνά σε αντιπαράθεση με όσους πίστευαν ότι η ποίηση και γενικότερα η λογοτεχνία θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για πολιτικές σκοπιμότητες. Ο ποιητής "ανακατεύει" χρονολογικά τις επιδράσεις που δέχθηκε από το Δουβλίνο, το Λονδίνο και το Sligo, τόπο καταγωγής της μητέρας του Susan Mary Pollexfen, αλλά και από τα μέλη του Rhymer's Club και τον ιρλανδέζικο πατριωτισμό για να δώσει τελικά στο έργο του μία μορφή προ-ραφαελική: ονειρώδη, αιθέρια και ενθυμητική. Υπήρξαν, ωστόσο, ξέχωρα στάδια στην ποιητική του δημιουργία. Από τους Λονδρέζους Blake και Shelley πήρε το ρομαντισμό ενώ αργότερα, προς το τέλος της πρώιμης περιόδου του, η επιρροή του Δουβλίνου και της ιρλανδέζικης ιστορίας κάνουν την εμφάνισή τους. Οι ρομαντικοί Shelley, Spencer και Blake "κρύβονται" πίσω από πρώιμα έργα του, ένα από τα οποία τελειώνει με ένα τραγούδι:

The woods of Arcady* are dead
And over is their antique joy;
Of old the world on dreaming fed;
Grey truth is now her painted toy.

("The song of the Happy Shepherd")

*Arcady: the classical location of the pastoral

Ταυτόχρονα, ο τόπος καταγωγής του, το Sligo, άρχισε να αναδύεται στην ποίησή του με όλη τη μαγεία του: αμέτρητες εικόνες της φύσης και της ιρλανδέζικης εξοχής και παλιοί θρύλοι. Ακόμα κι όταν μέσα από τις δημιουργίες του ξεπηδούν οι νεοπλατωνικές ιδέες, το ιρλανδέζικο τοπίο βρίσκει τον τρόπο να παρεισφρήσει: *'Who dreamed that beauty passes like a dream?...Troy passed away in one high funeral gleam, and Usna's children died' (The Rose of the World, 1892)*. Το ποίημα πραγματεύεται την Πλατωνική ιδέα της Αιώνιας Ομορφιάς, ενώ το όνομα Usna παραπέμπει σε παλιό ιρλανδέζικο θρύλο.

Ο πρώιμος Yeats διακρινόταν από **αντιθέσεις** στο έργο του. Στο ποίημά του “The madness of King Goll”, το οποίο πέρασε από πολλές αλλαγές πριν καταλήξει στην τελική του μορφή, μιλάει για έναν αρχαίο ιρλανδό βασιλιά που τρελαίνεται μην αντέχοντας το πέρασμα του χρόνου, όπως αυτό αποτυπώνεται στον φυσικό περίγυρό του. Στα όψιμα έργα του, αυτές οι αντιθέσεις, που ο ίδιος αποκαλούσε **antinomies**, παραχωρούν τη θέση τους σε συμβολισμούς. Εξάλλου, ολόκληρη η ζωή του Yeats ήταν μία αντίθεση: προσωπικότητα πολύπλευρη, έτρεφε θαυμασμό ταυτόχρονα για ιδανικά όπως η ποίηση, η τέχνη, η ακεραιότητα αλλά και για το χόμα της Ιρλανδίας του, τους βοσκούς και τους ψαράδες μαζί με τους μεγάλους φιλοσόφους. Στο ποίημά του *Crazy Jane Talks with the Bishop*, η αντίθεση ανάμεσα στη λογική και στην τρέλα φαίνεται στο εξής παράδοξο (paradox): αυτοί που κατέχουν τη σοφία του κόσμου είναι οι ανόητοι (Jane) κι όχι οι αξιοπρεπείς και σοβαροί (Bishop).

Στην μετέπειτα πορεία του, ο Yeats προσπάθησε να ξεφορτωθεί το ρομαντισμό των αρχικών του ποιημάτων αναθεωρώντας τα και διορθώνοντάς τα. Τα αναθεωρημένα από τον ίδιο έργα του βρίσκονται στη συλλογή **Collected Poems**, ενώ αν θέλει κανείς να μελετήσει την πραγματική γέννηση και πορεία του συνολικού του έργου, θα πρέπει να ανατρέξει στην **Variorum Edition (edited by Peter Allt and Russell K. Alspach, 1957)**. Το 1899, μαζί με την αφοσιωμένη του φίλη Lady Gregory, ιδρύει το Abbey Theatre στο Δουβλίνο - το θέατρο ήταν η άλλη μεγάλη αγάπη του. Το 1902 ήρθε για πρώτη φορά σε επαφή με το έργο του Γερμανού φιλοσόφου Φ. Νίτσε, που τον μετέτρεψε από έναν παθητικό ερωτικό ποιητή σε έναν μάλλον ενεργητικό ερευνητή ενός περισσότερο αρρενωπού ύφους. Εγκαταλείποντας την απρόσωπη ομορφιά (impersonal beauty), στράφηκε προς την ορθή κρίση και τη λογική. Αυτό γίνεται εμφανές στις συλλογές του *In the Seven Woods, 1903* και *The Green Helmet and other poems, 1910*.

Η γνωριμία του στα 24 του χρόνια με την εντυπωσιακή Ιρλανδέζα ηθοποιό και επαναστάτρια Maud Gonne εξελίχθηκε σε μία ατέρμονη και μάταιη προσπάθειά του να την προσεγγίσει, κάτι που τον βασάνισε μέχρι το τέλος της ζωής του. Αυτό αντικατοπτρίζεται σε πολλά από τα ποιήματα της δεύτερης περιόδου του ποιητή, όπως στο *No Second Troy*. Το *No Second Troy* συγκαταλέγεται μεταξύ των εκατό δημοφιλέστερων ποιημάτων της Αγγλικής Λογοτεχνίας. Ο Yeats ήταν βαθύτατος γνώστης της ελληνικής ιστορίας και συγκρίνει τη γυναικεία φιγούρα του ποιήματος με την Ωραία Ελένη της Τροίας. Το έργο διακατέχεται από προσωπικό και πολιτικό πάθος - η Maud Gonne είχε ήδη μπει στη ζωή του - αλλά ταυτόχρονα η Ιρλανδία πάλευε να κερδίσει την ανεξαρτησία της από την Βρετανική κυριαρχία, άρα είναι σαφής η αναφορά στην καταστροφική πλευρά της ομορφιάς σε προσωπικό και εθνικό επίπεδο.

Το ανέφικτο της αγάπης και η απογοήτευση του ανεκπλήρωτου έρωτα, φόρτισε συναισθηματικά αλλά και επώδυνα την ποίησή του. Η μούσα του συμβόλιζε την Ιρλανδία και την προσπάθειά της να αποτινάξει τα δεσμά της βρετανικής αποικιοκρατίας, και τα δύο ένα άπιαστο όνειρο. Ο πόνος, όμως, είναι απαραίτητο στοιχείο για τους σκοπούς της τέχνης, ειδικά της ποίησης. Ποια καλύτερη απόδειξη από την οδύνη του *The Cloths of Heaven*;

*Μα είμαι φτωχός και δεν κατέχω τι άλλο απ' τα όνειρά μου,
για να διαβαίνεις τ' άπλωσα, στα πόδια σου Κυρά μου.
Πάτα ελαφρά, γιατί πατάς απάνω στα όνειρά μου.*

(μετάφραση Μελισσάνθη)

Παράλληλα, ο ποιητής αρχίζει να αναπτύσσει μια απέχθεια για τη μεσαία τάξη κι επιδιώκει να εμπνέεται τους ήρωές του είτε από τις κατώτερες τάξεις είτε από την αριστοκρατία. Σταθμός στην πορεία της ζωής του στάθηκε η ανάμιξή του στην ίδρυση του Ιρλανδέζικου Εθνικού Θεάτρου (1899). Άρχισε σιγά σιγά να αλλάζει

το ύφος των έργων του και να ασχολείται περισσότερο με τα εθνικά ζητήματα, παράγοντας μια ποίηση γεμάτη θυμό. Γυρνώντας για λίγο την πλάτη του στη γενέτειρά του και στην Ρωμαιοκαθολική μεσαία τάξη της, ο Yeats μετακόμισε στην Αγγλία για να επιστρέψει πάλι στην Ιρλανδία υπό την πίεση της Maud Gonne και να αναμιχθεί πιο ενεργά στην πολιτική. Λίγο πριν τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, άρχισε να δέχεται την επιρροή των Ezra Pound και T.S. Eliot, εισάγοντας στην ποίησή του το μεταφυσικό και το επιγραμματικό στοιχείο, καθώς φαίνεται στα τελευταία έργα της τρίτης περιόδου του.

Ο γάμος του ποιητή με την Georgie Hyde-Lees το 1917, ώθησε τη φαντασία του στα άκρα. Ο ίδιος πίστευε ότι η σύζυγός του συνομιλούσε με πνεύματα, πέφτοντας συχνά σε ένα είδος ύπνου, ψελλίζοντας ασυνάρτητες φράσεις που ο ποιητής φρόντισε με θρησκευτική ευλάβεια να καταχωρήσει σε τετράδια. Αυτό τον οδήγησε σε ένα διαφορετικό τρόπο γραφής. Οι συμβολισμοί εμφανίζονται όλο και πιο συχνά (*A Vision*, 1925, 1937) σε συνδυασμό με την επιρροή που θεωρούσε ότι ασκούν στον άνθρωπο οι φάσεις της Σελήνης. Οι συλλογές *The Tower*, 1928, και *The Winding Stair*, 1933, φανερώσουν έναν ώριμο Yeats, ένα συνδυασμό ρεαλισμού, συμβολισμού και μεταφυσικού στοιχείου κι έναν αριστοτέχνη στη χρήση της γλώσσας.

Καθώς εισέρχεται στην τέταρτη φάση της ποιητικής πορείας του (δεκαετίες του 1920 και 1930), οι στριφογυριστές σκάλες και άλλα σύμβολα κυκλικής κίνησης, σπείρας και στροβίλου (*gyres*) επικρατούν στο έργο του: η ιστορία επαναλαμβάνεται και η ζωή έχει αρχή, μέση και τέλος. Όλα παραπέμπουν σε ένα *κύκλο*. Ο ανθρώπινος βίος μοιάζει με μία ανοδική πορεία, μια διαδρομή πάνω σε μία στριφογυριστή σκάλα: κοιτώντας προς τα κάτω, βλέπουμε πού υπήρξαμε και η κίνησή μας είναι ταυτόχρονα επαναλαμβανόμενη (ο κύκλος) και προοδευτική (η άνοδος) δημιουργώντας την τρισδιάστατη *σπείρα*. Αναπόφευκτη η σύγκριση με τον δικό μας Καβάφη και τα *Κεριά* του, μόνο που εκεί η ζωή είναι μία ευθεία γραμμή κι όχι ένας κύκλος: πίσω μας τα σβηστά κεριά κι εμπρός μας τα αναμμένα, η αντίθεση ανάμεσα στη ζεστασιά της ζωής και στην παγωμάρα του θανάτου.

Τα δύο ποιήματα του Yeats για το Βυζάντιο δείχνουν την απεγνωσμένη ανάγκη του να καταφύγει στην ηρεμία της τέχνης, ωστόσο στην πέμπτη και τελική φάση της ποιητικής δημιουργίας του στρέφεται πάλι στην αγριότητα σα να προσπαθεί να γραφωθεί βίαια από τη ζωή: **“I shall be a sinful man to the end, and think upon my deathbed of all the nights I wasted in my youth”**, γράφει προς το τέλος. Όμως, καθώς η πορεία του πάνω σε αυτή τη Γη φτάνει στο τέρμα της, χρησιμοποιεί και πάλι τα σύμβολα της νιότης του αλλά με ένα τρόπο διαφορετικό. Κι αν στρέφεται στο παρελθόν, το παρόν δεν του είναι αδιάφορο.

Ο χειμώνας του 1938-1939 ήταν υπερβολικά παγερός, ακόμα και στη Γαλλική Ριβιέρα, όπου ο Yeats βρέθηκε για τελευταία φορά, και επιδείνωσε την καρδιακή του νόσο. Ο W.H. Auden, άσπονδος αντίπαλός του, έγραψε για το τέλος του ποιητή αναγνωρίζοντας τη συμβολή του στην παγκόσμια ποίηση:

***“He disappeared in the dead of winter [...] what instruments we have agree [...] the day of his death was a dark cold day”.*¹**

ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ο W.B.YEATS ΚΑΙ Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Οι πάσης φύσεως αλλαγές στις αρχές του 20ού αιώνα, που δεν μπορούμε με ευκολία να αποκόψουμε από τα τέλη του 19ου, σήμαναν εξίσου σημαντικές αλλαγές στην Αγγλική ιστορία, κοινωνία και λογοτεχνία που οπωσδήποτε επηρέασαν αλλά και επηρεάστηκαν από μεταστροφές στη ζωή και τη δουλειά των Γάλλων Συμβολιστών ποιητών, στα πρώιμα έργα του Thomas Mann στη Γερμανία (ειδικότερα στους *Buddenbrooks*,

1 Auden, Wystan Hugh (1907-1973), *In Memory of W. B. Yeats*, The Norton Anthology of English Literature, Vol. 2, 5th edition, W.W.NORTON & COMPANY – New York - London

1901) ή στο έργο του James Joyce *Portrait of the Artist as a Young Man*, 1916. Αυτά είναι μόνο μερικά παραδείγματα από τη μεταστροφή στην ποίηση, την πεζογραφία, ακόμα και το θέατρο, σε ολόκληρη την Ευρώπη.

Το τέλος της Βικτωριανής εποχής έφερε ένα πνεύμα απαισιοδοξίας στην ποίηση και στα μυθιστορήματα π.χ. του Thomas Hardy και στωικισμού, καρτερικότητας και αποφασιστικότητας να υπερασπιστεί κανείς την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και να υπομείνει οτιδήποτε επιφέρει η μοίρα (*Rudyard Kipling's "Jungle Book"*). Η θέση των γυναικών άρχισε να αλλάζει επίσης: οι γυναίκες άρχισαν να γίνονται δεκτές στα Πανεπιστήμια, απέκτησαν το δικαίωμα της ψήφου το 1918 (οριστικά το 1928) και η σχέση ανάμεσα στα δύο φύλα αποκτά άλλη μορφή στην λογοτεχνία αυτής της περιόδου. Από την αρχή του 20ού αιώνα μέχρι και τη δεκαετία του 1920, το Ιρλανδικό Ζήτημα αρχίζει να προκαλεί όχι μόνο αίσθηση αλλά και στοιχεία έντονου εθνικισμού με ξεσπάσματα βίας ενάντια στην υποδούλωση της Ιρλανδίας στο Βρετανικό Στέμμα. Δεν θα ήταν ποτέ δυνατόν για τον αναγνώστη των William Butler Yeats και James Joyce να κατανοήσει το σύνολο του έργου τους χωρίς να έχει επίγνωση του Ιρλανδέζικου αγώνα για την πολυπόθητη ανεξαρτησία, ένα φλέγον ζήτημα που, ειδικά στο έργο του Yeats, είναι παραπάνω από διάχυτο: είναι σχεδόν ταυτισμένος με αυτό. Μετά την άνοδο του βασιλιά Γεωργίου του 5ου στον Αγγλικό θρόνο (1910) και το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου (1914), ο πειραματισμός και η αναταραχή στην ποίηση δεν σταματούν: ο T.S. Eliot κάνει την εμφάνισή του με ένα ιδιαίτερο και πρωτοφανές ποιητικό ύφος. Η οικονομική ύφεση και η ανεργία της δεκαετίας του 1930, καθώς και η άνοδος του Χίτλερ και του Φασισμού-Ναζισμού στην Ευρώπη με την απειλή ενός δεύτερου επερχόμενου πολέμου, δεν θα ήταν δυνατόν να αφήσουν την ποίηση και το μυθιστόρημα ανεπηρέαστα.

Τα χρόνια που προηγήθηκαν του Α'Π.Π., έκανε την εμφάνισή του το κίνημα με την ονομασία *Imagism* με ένθερμο υποστηρικτή τον Αμερικανό ποιητή Ezra Pound, που τότε ζούσε στο Λονδίνο: το κίνημα στράφηκε ενάντια στο ρομαντισμό και συναισθηματισμό στην ποίηση. Η αναβίωση του ενδιαφέροντος για το Μεταφυσικό ώθησε κάποιους ποιητές να συντάξουν έργα νοητικά περίπλοκα, δυσνόητα, άκρως αντίθετα με την Βικτωριανή και Γεωργιανή ποίηση. Η λογοτεχνική γλώσσα αρχίζει να πλησιάζει την καθομιλουμένη και να εκφράζει ειρωνεία και πνεύμα (**wit**), τη σύζευξη της διανόησης και του πάθους, που ο T.S. Eliot τόσο πάλεψε να εισάγει στη μοντέρνα ποίηση. Σε όλο αυτό το διάστημα, η αξιοσημείωτη πορεία του Yeats, που με την ποίησή του πέρασε από διάφορα στάδια ανάπτυξης, απέδειξε πως ένας πραγματικά σπουδαίος ποιητής μπορεί να ασπάζεται τα ρεύματα της εποχής του, ενσωματώνοντας στο δημιουργημά του ό,τι νομίζει ότι τον εκφράζει, χωρίς να χάνει στιγμή τη μοναδικότητά του: παραμένει πάντα ο αναντικατάστατος Yeats, ο μεγαλύτερος Αγγλόφωνος ποιητής της γενιάς του.

Η τέχνη του Ιρλανδού πέρασε από διακυμάνσεις, ξεκινώντας από ποιήματα όπως *The Lake Isle of Innisfree*, πνιγμένα στη νοσταλγία, και φτάνοντας μέχρι το *Easter 1916*, με την πολιτική του φύση ξεκάθαρη. Η ποίησή του συχνά ανέλυε τη σχέση μεταξύ του αληθινού και του τεχνητού, της ποιητικής δημιουργίας και της φυσικής ομορφιάς. Το πέρασμα των χρόνων ήταν επόμενο να αντικατοπτριστεί στο έργο του. Πρόφθασε να δει τη δημοσίευση μερικών από τα πιο δυνατά ποιήματά του, όπως το *Among School Children*, 1928 και *The Circus Animal's Desertion*, 1939. Από έναν διάχυτο ρομαντισμό έφτασε σταδιακά να χαρακτηρίζεται ως ένας αντιπροσωπευτικός Μοντερνιστής ποιητής, ως ο “σπόρος” του Μοντερνισμού.

Μετά το τέλος του Α'Π.Π., οι άνθρωποι, συντετριμμένοι και απογοητευμένοι, άρχισαν να αισθάνονται μοναξιά, ανία και άγχος. Ο Ιρλανδός χρησιμοποιεί στην ποίησή του διαφορετικά είδη τοπίων για να συμβολίσει την πνευματική και ψυχολογική τους κατάσταση. Η *Δευτέρα Παρουσία* είναι ένα εξαιρετικό παράδειγμα του μοντερνιστή Yeats, καθώς σε αυτό καθρεφτίζει την μοντέρνα χαοτική και άναρχη κατάσταση που άφησε πίσω του ο πόλεμος. Ο ποιητής πασχίζει να ξεφύγει από αυτήν:

*Turning and turning in the widening gyre.
The falcon cannot hear the falconer;
Things fall apart; the centre cannot hold;
Mere anarchy is loosed upon the world...*

Αντίστοιχα, στο *Sailing to Byzantium*:

*That is no country for old men. The young
In one another's arms, birds in the trees,
-Those dying generations- at their song,*

.....
.....

*Once out of nature I shall never take
My bodily form...*

Στον *Πύργο* (*The Tower*, 1928) αποκαλεί το γερασμένο σώμα “*μια παράνοια*”(absurdity):

*What shall I do with this absurdity-
O heart, O troubled heart- this
caricature,
Decrepit age that has been tied to me
as to a dog's tail?*

Η αναφορά σε **gyres** στον Yeats είναι παρούσα σε πολλά έργα του. Έχουν την έννοια του στροβίλου, της κυκλικής κίνησης αλλά και των κύκλων της Ιστορίας. Στη *Δευτέρα Παρουσία* (*The Second Coming*) δεν έχουμε μόνο βιβλικές αναφορές. Ο Yeats πίστευε ότι ο ιστορικός κύκλος που ξεκίνησε με τη γέννηση του Χριστού έκλεινε και επρόκειτο να τον ακολουθήσει ένας νέος ιστορικός κύκλος χάους και αγριότητας. Οι στροβίλοι ήταν ένα από τα κυκλικά σύμβολα που χρησιμοποίησε ο Ιρλανδός για να εξηγήσει την πορεία της Ιστορίας και το παράδοξο της ύπαρξης. Στο στίχο *The falcon cannot hear the falconer*, έχουμε προφανώς αναφορά στον Χριστό.

Στο αριστουργηματικό *Easter 1916*, πέρα από το πατριωτικό του αίσθημα, δείχνει και το αίσθημα του ανθρωπισμού του, άλλο ένα χαρακτηριστικό των μοντερνιστών ποιητών. Με την άφθονη χρήση των συμβόλων, δίκαια θεωρείται ως ο κυριότερος εκπρόσωπος του Συμβολισμού: αντλεί τα σύμβολά του από τους ιρλανδέζικους θρύλους, τη μαγεία και τη ζωγραφική. Μέσα από το Ρόδο, τον Κύκνο, την Ελένη, τη στριφογυριστή Σκάλα, ο Yeats δημιουργεί το δικό του ποιητικό ύφος για να δείξει, μεταξύ άλλων, την απέχθειά του για τον κόσμο που ζει και την απογοήτευσή του από τη ζωή του γενικά.

Οι δύο δεκαετίες 1910-1930 αποτελούν μία συγκεκριμένη ενότητα, ένα ρεύμα/κίνημα, εκείνο του Μοντερνισμού. Ο Μοντερνισμός είναι έντονα συνυφασμένος με τα γεγονότα που διαδραματίζονται την εποχή που κάνει την εμφάνισή του - μιλάμε για τις αρχές του 20ού αιώνα. Από πολιτική άποψη, η εργατική τάξη ορθώνει το ανάστημά της στο Κεφάλαιο. Από κοινωνική άποψη, κάνουν την εμφάνισή τους άλλου είδους καταπιεσμένες ομάδες, πχ οι φεμινίστριες, που αγωνίζονται να βελτιώσουν τη θέση τους στον περίγυρό τους. Ιδανικά εδραιωμένα αιώνες πριν, όπως ο Χριστιανισμός, ο πατριωτισμός, το καθήκον, αρχίζουν να αμφισβητούνται και η καρέκλα της άσης φύσεως εξουσίας αρχίζει να τρίζει. Ο άνθρωπος στρέφεται στον εσωτερικό του κόσμο και προσπαθεί να τον γνωρίσει. Όλες αυτές οι διεργασίες επιταχύνθηκαν δραματικά από τον Α'Π.Π. (1914-1918), ιδιαίτερα όσον αφορά την ευρωπαϊκή λογοτεχνία.

Για τα ελληνικά γράμματα, η τομή τοποθετείται χονδρικά στη δεκαετία του 1930. Έχουμε για πρώτη φορά μεταφράσεις στην ελληνική των Marcel Proust (από τους Ν. Δετζώρτζη & Γ. Δέλιο), James Joyce (από τον Τάκη Παπατσώνη), Franz Kafka (από τον Δ. Δήμου), Virginia Woolf (από τον Γ. Δέλιο). Οι συγγραφείς του μοντερνισμού παρουσιάζουν το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της περιπλοκότητας που αντιτάσσεται στον πειθαρχημένο κόσμο της Βικτωριανής λογοτεχνίας. Το *Μυθιστόρημα* του Σεφέρη εισήγαγε ένα νέο τρόπο γραφής με εμφανείς τις επιδράσεις του αγγλοσαξονικού μοντερνισμού των T. S. Eliot, Pound και των ομοίων τους. Επρόκειτο για μία συλλογή 24 ποιημάτων, που μετέφερε ένα αίσθημα στέρησης, αποκλεισμού και τη διαπίστωση ότι ο κόσμος μας είναι αντιηρωικός, κάτι που θυμίζει την απογοήτευση του Yeats από τον περίγυρό του στην ώριμη ποίησή του. Θα λέγαμε ότι ο μοντερνισμός έκανε την παρθενική του εμφάνιση με

το έργο αυτό του Σεφέρη το 1935.²

Ας ρίξουμε μία ματιά στα βασικά χαρακτηριστικά ενός έργου αντιπροσωπευτικού του κινήματος του μοντερνισμού (Ν. Βαγενάς, *Για έναν ορισμό του μοντέρνου στην ποίηση*, εκδ. Στιγμή, Αθήνα, 1984):

-Ο στίχος είναι ελεύθερος από τον περιορισμό της ρίμας.

-Εισάγεται η χρήση καθημερινού λεξιλογίου εν αντιθέσει προς το “ποιητικό λεξιλόγιο” της παλιάς ποίησης, κάτι που την κάνει να πλησιάζει περισσότερο προς την πεζογραφία και την προφορική ομιλία, την καθομιλουμένη.

-Συχνά το έργο παρουσιάζει μια σκοτεινότητα, το νόημά του δεν είναι πάντα ξεκάθαρο.

-Αναπτύσσεται η δραματικότητα και υποχωρεί ο λυρισμός της ποίησης των προηγούμενων ετών.

-Ο αναγνώστης της μοντερνιστικής ποίησης γίνεται “συνεργός”, ριψοκίνδυνος, μέτοχος του έργου, κι όχι απλά ένας παθητικός παρατηρητής.

-Το “έλλογο” της παλιάς ποίησης γίνεται το “άλογο” στην ποιητική λειτουργία.

-Το μοντερνιστικό έργο αδιαφορεί για την χρονολογική αφήγηση των γεγονότων. Ο χώρος κι ο χρόνος φαίνεται να συγχωνεύονται.

-Χρησιμοποιείται ο μύθος, κι εδώ ο Yeats είναι χαρακτηριστικός εκπρόσωπος. Έχουμε αναφορές σε θρύλους, στο θάνατο και στην αναγέννηση, στη σειρά των εποχών. Όσο αφορά τη χρήση του μύθου και την ανάμιξη της σύγχρονης εποχής και της αρχαιότητας, ο James Joyce υπήρξε από τους πρώτους διδάξαντες. Ο Yeats έκανε αισθητή την παρουσία του ακολουθώντας την ίδια μέθοδο προκειμένου να προσδώσει πειθαρχία και μορφή στην ματαιότητα και αναρχία του σύγχρονου κόσμου.

Ο William Butler Yeats είναι προσηλωμένος σε αξίες όπως είναι το χρώμα της προγονικής του γης, οι χωρικοί του τόπου του, οι θρύλοι της Ιρλανδίας. Εκπρόσωπος του μοντερνισμού και βραβευμένος με το Νόμπελ Λογοτεχνίας το 1923, παρουσίασε έργο με αρκετές δυσκολίες στη μετάφρασή του, πράγμα που είχε σαν αποτέλεσμα να μην τύχει αμέσως ευρείας αναγνώρισης από το ελληνικό κοινό. Στον πρόλόγό του στον τόμο *Αντιγραφές*, ο Σεφέρης ξεκινάει με τον πρώτο του εκλεκτό ποιητή, που δεν είναι άλλος από τον Yeats, λέγοντας χαρακτηριστικά ότι η προσπάθειά του να μεταφράσει τον Ιρλανδό μοιάζει με εκείνη ενός αρχαιολόγου που “από ένα τυχαίο εύρημα ενός σπονδύλου πρέπει να ανασυστήσει ένα ολόκληρο προκατακλυσμιαίο θηρίο”.³ Ο Σεφέρης καταπιάνεται με τις μεταφράσεις των ποιημάτων *Δευτέρα Παρουσία (Second Coming)* και *Ταξίδι στο Βυζάντιο (Sailing to Byzantium)*. Ο μεταφραστής Ζέρβας θεωρεί ότι, όπως και η ποίηση, έτσι και η μετάφραση είναι ζήτημα έμπνευσης: “....Ο Γέητς είναι στοχαστικός, διόλου δογματικός.....κι έχει κάτι το τραγικά ηρωικό”. Στην ποίησή του πετυχαίνει την ένωση των αντιθέτων. Ο ίδιος υπήρξε αντικείμενο τόσο θαυμασμού όσο και αντιπάθειας, όπως έγινε με τον ποιητή Auden, ο οποίος ωστόσο, με το θάνατο του Yeats το 1939, του αφιέρωσε το υπέροχο θρηνητικό *In memory of W.B. Yeats*, διότι κανείς δεν μπορεί να διανοηθεί την αγγλόφωνη ποίηση χωρίς τη συμβολή του Yeats.

Τα θέματα που απασχόλησαν τον Ιρλανδό ήταν η αντίθεση των δύο φύλων, του σώματος και της ψυχής, το

² Δανιήλ, Ανθούλα, *Γιώργος Σεφέρης*, diastixo.gr, 12 Νοεμβρίου 2012.

³ Σεφέρης, Γ., *Αντιγραφές*, 1965, εκδ. ΙΚΑΡΟΣ, 1978, επιμ. Γ. Π. Σαββίδης.

⁴ Ζέρβας, Α., *Τα φυλλάδια της Περιπωμένης*, φυλ. έκτο, W. B. Yeats, Μία Γυναίκα Νέα και Γραία & άλλα ποιήματα, 2019.

φως και το σκότος, η ερωτική ορμή και δη των γηρατειών: το ποίημα *A Woman Young and Old*, 1929 (*The Winding Stair and Other Poems*, 1933) είναι το δίδυμο του άλλου ποιήματος *Ένας Άνδρας Νέος και Γέρος* (*The Tower*, 1928). Τον συμβολικό γάμο του Ηλίου-Φωτός με τη Γη και το Σκότος τον αντλεί ο Yeats από την Αναγεννησιακή Λογοτεχνία. Ο μεταφραστής Αντώνης Ζέρβας, έχοντας εμβαθύνει στο ποιητικό του έργο, μεταφράζει 25 ποιήματά του, έχοντας επίγνωση της δυσκολίας του εγχειρήματος κι έχοντας προφανώς ερευνήσει σχολαστικά τις καταβολές και τον ιδιότυπο ψυχισμό του ποιητή. Ο μεταφραστής παλεύει με αντικρουόμενες προσωπικότητες και έννοιες: ευγενείς και λαϊκές υπάρξεις, όντα από κάθε κοινωνικό στρώμα, τη ζωή και το θάνατο σε απόλυτη ισοδυναμία (*An Irish Airman foresees his Death*).

Παλαιότερα ήταν γνωστό ότι το ελληνικό αναγνωστικό κοινό δεν έτυχε να έρθει σε επαφή με την μεταφρασμένη ποίηση του Yeats ενόσω ο ποιητής βρισκόταν στη ζωή- πέθανε στη Γαλλία το 1939. Παρά το γεγονός ότι ο Ιρλανδός είχε ήδη τιμηθεί με το Νόμπελ Λογοτεχνίας από το 1923, πρώτο δείγμα ελληνικής μετάφρασης θεωρήθηκε αρχικά ότι παρουσιάστηκε το 1941 με τη Μελισσάνθη) στο περιοδικό *Νεοελληνικά Γράμματα*. Μεταγενέστερες προσπάθειες έγιναν από τους Λέανδρο Παλαμά (*Μέσα στο δειλινό*) και Μιχάλη Καραγάτση (*Σαν του χρόνου έρθ' η νάρκη*) ,έκδοση ΜΙΕΤ *W. B. Yeats, ΠΟΙΗΜΑΤΑ*, 1993, το Γιώργο Σεφέρη στην *Αγγλοελληνική Επιθεώρηση* (1946), ενώ ο Δημήτρης Σταύρου παρουσίασε στο περιοδικό *Νέα Εστία* το μεταφρασμένο *Ο Ιντιάνος για το Θεό* (1/9/1952, τχ 604, σελ. 1113,1114) και περιέλαβε στην ανθολογία του *Άγγλοι Λυρικοί* έξι ποιήματά του. Εκ των υστέρων, ήρθε στην επιφάνεια η προσπάθεια ενός λησμονημένου σήμερα Μεσολογγίτη λογοτέχνη, του Μίμη Λυμπεράκη (1880-1967), ο οποίος μετέφρασε το ποίημα του Yeats *O' Sullivan Rua to Mary Lavell* (*Ο Σούλλιβαν Ρούα στην Μαρία Λόβελ*) του 1896 από τη συλλογή του *The Wind Among the Reeds* (1899), κι αυτή η πρώτη στην ουσία προσπάθεια εισαγωγής του Ιρλανδού στην ελληνική γλώσσα παρουσιάστηκε στο περιοδικό *Ο Παν*, τεύχη 4, 5 (*Μάρτιος-Απρίλιος 1909*, σελίδα 157) από τον Λυμπεράκη.

Ο ΣΟΥΛΛΙΒΑΝ ΡΟΥΑ ΣΤΗΝ ΜΑΡΙΑ ΛΟΒΕΛ

Όταν σε σφίγγουν τα χέρια μου, ακκουμπάω
την καρδιά μου στην ωραιότερη
που από πολλούς καιρούς χάθηκε απ' τον κόσμο:
Οι βαριές από στολίδια κορόνες, που κάποιοι ρηγάδες έρριξαν
σε βάλτους σκοτεινούς, όταν τ' ασκέρια τους έφευγαν.

.....
.....
ως ότου τίποτα δεν θ' απομείνει, παρά θρόνοι σε θρόνους
αγγέλων, που καθέννας τους μοναχικός θα μελετά,
μ' ένα σπαθί απιθωμένο ανάμεσα απ' τα σιδερένια γόνατά του,
τα πιο κρυφά της μυστήρια.

(Έχει διατηρηθεί η ορθογραφία της πρώτης δημοσίευσης).

Ανάλογο ενδιαφέρον για τον Yeats έδειξε και ο Κωστής Παλαμάς, ο οποίος δεν έπαψε να παρακολουθεί την ξένη λογοτεχνία καθ' όλη τη διάρκεια της δημιουργικής του πορείας. Το πρόβλημα ήταν ότι δε γνώριζε την αγγλική γλώσσα αλλά τη γαλλική, μέσω της οποίας προσπαθούσε να προσεγγίσει έργα σε άλλες γλώσσες. Στην αλληλογραφία του με τη Λιλή Ζηρίνη, αναφέρεται με ενθουσιασμό σε έναν “νεαρό Άγγλο ποιητή, τον William Butler Yeats” και σε λίγους στίχους από το ποίημά του *He wishes for the Cloths of Heaven* (13/26 Αυγούστου 1921)⁵

*Mais moi, qui suis pauvre, je n' que mes rêves;
j'ai déployé mes rêves sous tes pieds;
marche doucement, car tu marches sur mes rêves .*

Μα εγώ που είμαι φτωχός και που δεν έχω

5 Μπουρναζάκης, Κ., *Οι πρώτες μεταφράσεις του Ουίλιαμ Μπάτλερ Γέητς στην Ελλάδα* , Νέα Εστία, τχ 1803, Σεπτέμβριος 2007.

παρά τα ονείρατά μου,
στα πόδια σου άπλωσα τα ονείρατά μου,
σιγά σιγά περπάτα, περπατάς
απάνου στα όνειρά μου...

(Κωστής Παλαμάς, “Γράμματα στη Λιλή Ζηρίνη”, Αλληλογραφία, τόμος Δ', σημ. Κ.Γ. Κασίνης, Ι.Π.,1986).

Δύο χρόνια αργότερα, και με αφορμή τη βράβευση του Yeats από τη Σουηδική Ακαδημία στις 10 Δεκεμβρίου 1923, ο Παλαμάς του αφιερώνει μία επιφυλλίδα. Δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Εμπρός*, 16 Δεκεμβρίου 1923, με την υπογραφή W, ψευδώνυμο του Παλαμά για τη συνεργασία του με το συγκεκριμένο έντυπο. Το κείμενο αυτής της επιφυλλίδας δεν συμπεριλαμβάνεται στα *Άπαντα* του Παλαμά, για το λόγο αυτό παραμένει άγνωστο μέχρι σήμερα, ωστόσο αναφέρεται από τους Γ. Κ. Κατσίμπαλη & Κ. Γ. Κασίνη. Ο Παλαμάς προσέτρεξε προφανώς σε γαλλικά δημοσιεύματα για να συντάξει το κείμενό του για τον “μακρινό, μα αληθινό ποιητή”.⁶ Αντίγραφό του βρίσκεται στην κατοχή του Σπύρου Ν. Παππά. Πρέπει να αναγνωριστεί αναμφίβολα στον Παλαμά το ότι ήταν από τους πρώτους που διέκρινε στον Ιρλανδό Γητς, όπως τον αποκαλούσε, αυτό που τον ξεχώριζε από τους υπολοίπους της γενιάς του:

Ο ΒΡΑΒΕΥΜΕΝΟΣ ΤΟΥ ΝΟΜΠΕΛ

“Ο βραβευμένος του έτους αυτού. Μετά τον Ισπανόν δραματογράφον [...] ο Ιρλανδός Λυρικός ποιητής και δραματογράφος. Ονομάζεται Γητς (Yeats) [...] Άγγλος επιφανής συγγραφεύς, ο Γεώργιος Μουρ, είπε περί του Γητς: “*Ενώ ομίλει, είστενα ότι δεν ευρισκόμην πλέον επί της γης. Είχα περά. Επλανώμην εις τους αιθέρας*” [...] Από τριακονταετίας και πλέον ηγείται της φιλολογικής κινήσεως της Ιρλανδίας [...] Είνε πολεμικός εις τους πνευματικούς αγώνας [...] Όλα τα ζωογονεί με την μεγαλοφυΐαν του. Προ παντός, είνε Ιρλανδός [...] Δια πρώτην φοράν ποιητής απεκάλυψε εις τον κόσμον επί των ημερών ημών τον κελτικόν νουν εις όλην του την καθαρότητα [...] Η ποίησίς του, μελίφθογος, ατμώδης. Στενάζει ως ο άνεμος, φεύγει ως τα νέφη [...] Οσάκις αναγινώσκομεν στίχους του Γητς, εγκαταλείπομεν την πεζήν πραγματικότητα, φερόμεθα μετάρσιοι. Πλήττομεν τους αστέρας, καθώς θα έλεγεν ο Οράτιος. Μαγευόμεθα [...] Ο Γητς αγαπά καθώς οι παλαιοί ιππόται. Η πολυαγαπημένη του [...] ασύλληπτος, ισάγγελος [...] Αλλ' όλη του η ποίησις είνε υφασμένη ως από σεληνόφως [...] Και λοιπόν άξιος ο μισθός του Ιρλανδού ψάλτου, καθώς του τον απένειμαν πλουσιοπάροχον οι κριταί του Νόμπελ”.

(Από την μακροσκελή επιφυλλίδα του Κ. Παλαμά, με διατηρημένη την ορθογραφία του πρωτοτύπου)

Πρόκειται για μία υπέροχη, γλαφυρή περιγραφή του Yeats από έναν ισάξιο ποιητή και θαυμαστή του. Ο Παλαμάς, απευθυνόμενος σε κάποια από τις “μούσες” του, τη Ραχήλ, αναφέρεται στις 17/7/1924 στο ποίημα του Yeats *When you are old*, μεταφρασμένο στα Γαλλικά και δημοσιευμένο στη φιλολογική εφημερίδα *Nouvelles Littéraires*, επισημαίνοντάς της: “Σου το αντιγράφω (στα Γαλλικά) με την ιδέα πως θα σε κάμη να σταματήσεις λιγάκι απάνου του κατανυκτικά συλλογισμένη..”

Η μεταφράστρια Αλεξάνδρα Πλακωτάρη εστίασε το ενδιαφέρον της στην αγγλοσαξονική ποίηση. Στο περιοδικό *Ο Κύκλος*, 1932, και στο άρθρο της *Οι σύγχρονοι Άγγλοι λυρικοί*, εστιάζει σε τέσσερα ποιήματα της πρώιμης περιόδου του: *He wishes for the cloths of heaven*, *The Lake Isle of Innisfree*, *Dream of Death* & *The Fiddler of Dooney*. Σχολιάζει: “Ο ποιητής [Γέητς] ξέρει τι θέλει...δεν κλαίει την χαμένη του ελπίδα”:

Lake Isle of Innisfree: Θα σηκωθώ να πάγω τώρα, να πάγω στο Ιννισφρή
μια καλυβίτσα να χτίσω εκεί, με βέργες και πηλό
.....
Εκεί θα βρω λίγη γαλήνη, γιατί γαλήνη στάζει σιγαλά

από τα πέπλα της αυγής, όπου ο γρύλος τραγουδούσε.

Κι εδώ ο ρομαντικός Ιρλανδός:

He wishes for the Cloths of Heaven: *Αν είχα τουρανού τα κεντητά μετάξια
μ' ασήμι και με μάλαμα και με το φως 'φασμένα
.....
Κι απλώνω τα όνειρά μου χάμω στα πόδια σου.
Πάτα ελαφρά γιατί πατάς πάνω στα ονείράτά μου.*

Έρωτας και θάνατος, τα δύο προαιώνια προβλήματα που στοιχειώνουν την ύπαρξή μας. Ο θάνατος, μυστήριο άλυτο μέχρι και σήμερα, που ο νους δεν μπορεί να χωρέσει και που μπροστά του ο άνθρωπος αισθάνεται αδύναμος:

Dream of Death: *Είδα ένα όνειρο πως κάποια είχε πεθάνει
σε ξένο τόπο, μακριά από φίλους, συγγενείς...
.....
.....
“Ήταν πιο όμορφη κι απ’ την αγάπη σου την πρώτη,
η κόρη κάτω από το κυπαρίσσι”.*

Αλλά και στο *Βιολιστή του Ντούνη*, ο λυρισμός ξεχειλίζει. Αξιοπρόσεκτος ο δυναμισμός της εικόνας: ένα τσούρμιο ανθρώπων που ενώνονται ρυθμικά στον ήχο του βιολιού και όλοι μαζί, ξέχωρα από διαφορές, χορεύουν σαν το κύμα. Η απόδοση της Πλακωτάρη, εξίσου μαγική με το πρωτότυπο: το βιολί, το ανθρώπινο κύμα, ο θάνατος και ο τελευταίος χορός μπροστά στον Κλειδοκράτορα του Παραδείσου:

The fiddler of Dooney: *Όταν παίζω το βιολί μου στο Ντούνη,
ο κόσμος χορεύει σαν ένα κύμα της θάλασσας,
.....
.....
Κι όταν στο τέλος της ζωής μας
θαρθούμε στον Άγιου Πέτρου το θρονί,
.....
όλοι θαρθούνε γύρω μου με την κραυγή,
“νάτος ο βιολιστής του Ντούνη”
και θα χορεύουν σαν ένα κύμα της θάλασσας.*

Αξιοσημείωτο είναι ότι ο ίδιος ο Yeats έστειλε ιδιόγραφο σημείωμα στην Πλακωτάρη, δυστυχώς δυσανάγνωστο, στο οποίο ο ποιητής προφανώς αναφέρεται σε αυτή τη μεταφραστική της προσπάθεια. Εδώ αξίζει τον κόπο να αντιπαραθέσουμε απόσπασμα από την μετάφραση του *He wishes for the cloths of heaven* από τον Μιχάλη Παπαντωνόπουλο⁷ και τη Μελισσάνθη:⁸

*Νά' χα τα ουράνια, τα μεταξένια,
Από χρυσό κι ασήμι φως τα χιλιοκεντημένα,
.....
.....
Για να διαβαίνεις τα 'στρωσα κάτω από τα πέλματά σου
Πάτα απαλά, καλή μου, γιατί πατάς στα όνειρά μου*

(μτφρ. Μ. Παπαντωνόπουλος)

7 Παπαντωνόπουλος, Μ., *Ποιήματα του W. B. Yeats*, εκδ. ΕΚΑΤΗ, σελ. 27.

8 Μελισσάνθη, W. B. Yeats, *ΠΟΙΗΜΑΤΑ*, εκδ. ΜΙΕΤ, Ιανουάριος 2005.

Τα ουράνια τα μεταξωτά...

*Τα ουράνια τα μεταξωτά τα χιλιοπλουμισμένα,
που' ναι με μάλαμα από φως κι ασήμι δουλεμένα,
τα γαλάζια τα διάφανα και τα βαθιά βαμμένα
με φως, νύχτα και μούχρωμα, δικά μου αν τα'χα ωστόσο
θα'θελα κάτω από τα δυο σου πόδια να τα'απλώσω.
Μα είμαι φτωχός και δεν κατέχω τι άλλο απ'τα όνειρά μου,
για να διαβαίνεις τ'άπλωσα, στα πόδια σου, Κυρά μου.
Πάτα αλαφρά, γιατί πατάς απάνω στα όνειρά μου.*

(μτφρ. Μελισσάνθη)

Προσωπικά, η μετάφραση της Μελισσάνθης με συγκινεί ιδιαίτερα, σχεδόν ταυτίζεται με τον λυρισμό και το ρομαντισμό του πρωτοτύπου, ενώ η επιλογή του λεξιλογίου δείχνει έντονο συναίσθημα και γεμίζει το μετάφρασμα της ποιήτριας με ζωηρές, γλαφυρές εικόνες: σχεδόν βλέπουμε μπροστά μας τα διάφανα, πολύχρωμα μετάξια, απλωμένα μπροστά στα πόδια της μούσας του ποιητή και νιώθουμε την ικεσία του, την απόλυτη υποταγή του.

Συμπερασματικά, λοιπόν, οι Λυμπεράκης, Παλαμάς & Πλακωτάρη αλλά και η Μελισσάνθη, ασχολούνται με την πρώιμη λυρική και ρομαντική περίοδο του Yeats, μεταφράζοντας ελεύθερα στιχουργικά, χωρίς ιδιαίτερη προσκόλληση στο πρωτότυπο του Ιρλανδού. Τα παραπάνω ποιήματα ανήκουν στα λεγόμενα “**νύκτια**” νεανικά έργα του Yeats, με έντονο το συναίσθημα της γλυκόπικρης μελαγχολίας, της Ιρλανδικής παράδοσης και της λαϊκής μπαλάντας, όπως και τα *Κάτω στους κήπους, Ο Φόβος του Έρωτα, Το ψάρι, Ο ποιητής στην αγαπημένη του, Περί τελείας καλλονής*, κτλ (σε μετάφραση Σπύρου Ηλιόπουλου). Μία μελέτη της ώριμης ποίησης του Yeats θα παρουσιαστεί για πρώτη φορά το 1946 από τους Rex Warner και Γ.Δ. Κλιγγόπουλο⁹. Το παράδοξο για έναν λάτρη της Ιρλανδίας είναι ότι δεν έγραψε ποτέ στα κελτικά. Χρησιμοποίησε πάντα σαν όργανο έκφρασής του την αγγλική γλώσσα, παρά την πάλη μέσα του. Σύμφωνα με τα λεγόμενά του στο *Μια γενική εισαγωγή για το έργο μου (1937)*¹⁰, μέσα του συνυπάρχουν το μίσος του για τους δυνάστες της χώρας του και η αγάπη του για την αγγλική, “στην οποία σκέπτομαι, μιλώ και γράφω....ό,τι αγαπώ μου έχει δοθεί από την αγγλική γλώσσα...Δεν είμαι εθνικιστής, παρά μόνο μέσα στην Ιρλανδία για λόγους επικαιρικούς. Τα κελτικά είναι η εθνική μου γλώσσα, αλλά όχι η μητρική μου λαλιά”.

Για το ξεχωριστό ποίημα του Yeats *Sailing to Byzantium* και τις μεταφράσεις του στα ελληνικά έχουν γραφτεί σωροί κριτικής. Ξεκινώντας από τον Γ. Σεφέρη, που το περιέλαβε στις *Αντιγραφές* του το έτος 1965, οι αντιδράσεις δεν υπήρξαν αρκετά θετικές, ίσως γιατί από έναν τέτοιο δημιουργό έχει κανείς απαιτήσεις, ενώ επί της ουσίας δεν είναι απαραίτητο ένας καλός ποιητής να είναι ταυτόχρονα και καλός μεταφραστής.

Το ξεκίνημα του Yeats είναι δυνατό, ορμητικό, κατηγορηματικό: *That is no country for old men*. Σύμφωνα με τον κριτικό Άρη Μπερλή, τίποτα από το πάθος του Ιρλανδού δεν αγγίζει τον Σεφέρη τόσο ώστε να το περάσει στο μετάφρασμά του. Η φωνή στο ποίημα είναι η φωνή ενός γέρου: ο Yeats ήταν ήδη 60 ετών όταν το έγραψε. Το περιεχόμενό του σκληρό, σχεδόν απάνθρωπο: η μαγεία της φύσης που περιγράφεται στην πρώτη στροφή ανήκει αποκλειστικά στη νιότη, που συμβολίζεται από το Βυζάντιο. Ο γέρος δεν είναι παρά ένα σκιάχτρο: *a tattered coat upon a stick*, ένα πράγμα ευτελές, ανάξιο λόγου, *a paltry thing*. Η φωνή, λοιπόν, ή ο γέρος ή, εν τέλει, ο ίδιος ο ποιητής αποφασίζει να φύγει από τον εχθρικό περίγυρο της φύσης και να ταξιδέψει στην ιερή πόλη του Βυζαντίου: *O sages standing in God's holy fire, As in the gold mosaic of a wall....come from the holy fire, perne in a gyre, and be the singing-masters of my soul. Consume my heart away.....and gather me into the artifice of eternity*. Κράζει γεμάτος αγωνία στους Σοφούς της Ιερής Φλόγας να τον καταστήσουν αιώνιο, αθάνατο: *Once out of nature I shall never take my bodily form*, ένα σφυρήλατο χρυσό πουλί που θα τραγουδάει *of what is past, or passing, or to come*, έξω από τη θνητότητα και τη φυσική

9 Κλιγγόπουλος, Γ. Δ., *O W. B. Yeats και το Βυζάντιο*, περ. Αγγλοελληνική Επιθεώρηση, τόμ. ΣΤ', καλοκαίρι 1953, σελ. 65-70.

10 Καραλής, Β., *Ουίλλιαμ Μπάτλερ Γέιτς - Μια γενική εισαγωγή για το έργο μου*, Νέα Εστία, τχ 1803, σελ.293-315.

φθορά. Ο λόγος του Yeats είναι κοφτερός, ικετευτικός, σχεδόν απαιτεί. Το κλητικό επιφώνημα *O sages...*, κέντρο του λυρικού βάρους του ποιήματος κατά τον Μπερλή, αγνοείται από τον Σεφέρη στη μετάφραση, επομένως και το “βάρος” που κουβαλάει: *Σοφοί ορθωμένοι μέσα στην άγια φωτιά του Θεού...* Ο Σεφέρης έχει αποτύχει εδώ, ίσως λόγω του δικού του χαμηλού λυρισμού σε αντιπαράθεση με τον ογκόλιθο του Yeats: “Αυτό δεν είναι Yeats, ούτε καν καλός Σεφέρης”¹¹, αποφαίνεται ο Μπερλής.

Γιατί τόση έμφαση στο κλητικό επιφώνημα “Ω”; Ίσως γιατί κανένας άλλος δεν το υποτίμησε: Ο Τ. Σ. Eliot το χρησιμοποιεί στα *Τέσσερα Κουαρτέτα* του, ο Δ. Σολωμός (Ω, *χαίρε ελευθεριά*), ο Κ. Παλαμάς (Ω *Φοινικιά, Ω νερομάνες*), ο Καβάφης (Ω *γη της Ιωνίας*), ο Ελύτης (Ω *λινό καλοκαίρι*), ακόμα κι ο ίδιος ο Σεφέρης αλλού (Ω *σκοτεινό ανατρίχιασμα στη ρίζα και στα φύλλα*).

Ο Στυλιανός Αλεξίου επίσης το παραλείπει στη δική του μετάφραση, ενώ ο Κώστας Κουτσουρέλης το περιλαμβάνει: Ω *εσείς σοφοί, καταμεσής στη θεία πυρά...* Ο Άρης Μπερλής είναι μάλλον σκληρός στο συμπέρασμά του: “έργα τέχνης όπως το *Sailing to Byzantium* καλό είναι να διαβάζονται μόνο στη γλώσσα τους”. Και συμπληρώνει: “Ίσως οι ποιητές δεν είναι οι πλέον αρμόδιοι να μεταφράσουν άλλους ποιητές, προσηλωμένοι καθώς είναι στη δική τους ποιητική γλώσσα, στο δικό τους ύφος και τρόπο έκφρασης, στις δικές τους ποιητικές εμμονές. Τι σχέση μπορεί να είχε ο Σεφέρης, που ήθελε να μιλήσει απλά *γιατί την τέχνη μας τη στολίσουμε τόσο πολύ που φαγώθηκε από τα μαλάματα το πρόσωπό της*”¹², με το χρυσάφι και το σμάλτο της τέχνης του Ιρλανδού και την επιθυμία του να μπει σαν πουλί στην παγωμένη αιωνιότητα ενός πολύχρωμου βυζαντινού ψηφιδωτού;”

Σύμφωνα με τον καθηγητή Μάριο Βύρωνα Ραϊζή, ο Yeats αποτελεί μοναδική εξαίρεση ποιητή ανάμεσα στους μεγαλύτερους παγκοσμίως που ασχολήθηκε με το Βυζάντιο, ένα Βυζάντιο που αποτελεί συνθετικό σύμβολο, έτσι όπως χρησιμοποιήθηκε στην τέχνη του. Ο Ραϊζής πιστεύει ότι ο έλληνας αναγνώστης οφείλει να έχει μία στοιχειώδη γνώση των κυριώτερων θεωρητικών αντιλήψεων του Ιρλανδού πριν επιχειρήσει να ερμηνεύσει τους συμβολισμούς των ποιημάτων του. Τονίζει την τρισδιάστατη μορφή κύκλου που ο Yeats έδωσε στο χρόνο, τη μορφή ενός “ατέρμονου κοχλία” (το γνωστό *gyre* ή στα ιρλανδικά *perne*). Η ιστορία δεν επαναλαμβάνεται αυτούσια αλλά με σχετικές ομοιότητες ανάμεσα στις εποχές, σημαντική και πρωτότυπη θεωρία που ο Yeats προσέφερε στη φιλοσοφική λογοτεχνία του καιρού μας, πάντα σε σχέση με τις σεληνιακές φάσεις.¹³

Το παράδοξο είναι ότι ο Yeats δεν επισκέφθηκε ποτέ τον ελληνικό χώρο, είχε μελετήσει, όμως, σε βάθος τον πολιτισμό και την ιστορία του Βυζαντίου, παρουσιάζοντάς το σαν έναν χώρο και χρόνο *πέραν του εδώ και τώρα, το Επέκεινα*, την αιωνιότητα. Η μετάφραση από τον καθηγητή του *Sailing to Byzantium* παραμένει “λεκτικά, μετρικά και μορφικά πιστή στο πρωτότυπο”.¹⁴

1- Για γέροντες δεν είναι τούτη δω η χώρα. Οι νέοι
βρίσκονται σφιχτά αγκαλιασμένοι, στα δέντρα τα πουλιά
-γενιές θνητές – δίνονται στο άσμα που τα εμπνέει,
κοπάδια σολωμοί, πυκνά στις θάλασσες σκουμπριά,
ψάρι, σαρκίο, και πουλί όλο το θέρος λέει
τι συλλαμβάνεται, γεννιέται και πεθαίνει.
Μέσα στη λάγνα τούτη μουσική όλα δείχνουν αδιαφορία
για της αγέραστης διανόησης τα αιώνια μνημεία.

2- Ο γερασμένος άνθρωπος δεν έχει πια γιατρεία,
παλτό κουρέλι στο μπαστούνι στηριγμένο,
.....

11 Μπερλής, Α., *Το “Ταξίδι στο Βυζάντιο”, το κλητικό επιφώνημα και ο Σεφέρης*, Νέα Εστία, τχ 1803, σελ 442 – 448.

12 Μπερλής, ό. π. σελ. 448.

13 Ραϊζής, Μ. Β., *Αγγλόφωνη Φιλολογία – Συγκριτικές Μελέτες*, εκδ. ΚΕΔΡΟΣ, 1981, σελ. 33 – 36 & 42 – 44.

14 Ραϊζής, ό. π., σελ. 43.

.....

3- Σοφοί πού 'σαστε στου Θεού το άγιο πυρ στημένοι

.....

βγήτ' απ' το ιερό πυρ και, κυκλικά φερμένοι,
μαέστροι να μου γίνετε του ψυχικού μου ήχου...

Το κλητικό Ο απουσιάζει κι από αυτή την απόδοση, χωρίς κατά τη γνώμη μου να στερεί κάτι από αυτήν. Η μετάφραση του Ραΐζη είναι προσεγμένη λέξη προς λέξη και η ροή βγαίνει αβίαστη, φυσική, με τη συμβολή του λεξιλογίου, έρρυθμη κι έχοντας σεβαστεί το πρωτότυπο. Η αντίστοιχη του Σεφέρη φαντάζει “άχρωμη”: πιστεύω ότι λείπει το συναίσθημα που είναι διάχυτο στον Ραΐζη: ο καθηγητής δείχνει “μαγεμένος” από την τέχνη του Ιρλανδού. Ο γέροντας, “παλτό κουρέλι στο μπαστούνι στηριγμένο”, δεν είναι πια δημιουργικός όπως οι “σφιχτά αγκαλιασμένοι” νέοι, γεννήτορες της ζωής. Μία είναι η λύση: τα πνεύματα των σοφών του παρελθόντος, που θα ενωθούν με τον ποιητή για να μείνουν αυτός και η τέχνη του αιώνιοι και άφθαρτοι, σαν ένα χρυσό μηχανικό πουλί.

Το Βυζάντιο, ως πηγή λογοτεχνικής έμπνευσης, αποδίδεται έξοχα στα δύο ποιήματα του Yeats, στα οποία αναφέρθηκε ο Ελληνοαμερικανός καθηγητής Δ. Νοτόπουλος στο Θ' Βυζαντινολογικό Συνέδριο της Θεσσαλονίκης, ενώ ο Ελληνοάγγλος καθηγητής της Αγγλικής Λογοτεχνίας του Πανεπιστημίου του Sheffield Γ.Δ. Κλιγγόπουλος εξετάζει σε βάθος το *Sailing to Byzantium*, τολμώντας ακόμα και μία σύγκριση του Ιρλανδού με τον Καβάφη, ποιήματα του οποίου είχε ο ίδιος μεταφράσει. Για τον Κλιγγόπουλο, το μεγαλείο της ποίησης του Yeats είναι αδιαμφισβήτητο και το συγκεκριμένο έργο ένα από τα καλύτερα σύντομα ποιήματα που γράφτηκαν ποτέ στην αγγλική γλώσσα. Η ένταση του όλου έργου φτάνει στην κορύφωσή της στην τρίτη στροφή, με την επίκληση του ποιητή στους σοφούς.

Το άλλο υπέροχο δημιούργημα του Ιρλανδού, *The Second Coming (Η Δευτέρα Παρουσία)*, ένα ποίημα σχεδόν προφητικό, κίνησε επίσης το μεταφραστικό ενδιαφέρον του Σεφέρη ¹⁵

*Turning and turning in the widening gyre
The falcon cannot hear the falconer;
Things fall apart; the centre cannot hold;
Mere anarchy is loosed upon the world...*

*Γυρίζοντας ολοένα σε κύκλους που πλαταίνουν
Το γεράκι δεν μπορεί ν' ακούσει πια το γερακάρη.
Το κάθε τι γίνεται κομμάτια. Το κέντρο δεν αντέχει.
Ωμή αναρχία χύθηκε στην οικουμένη...* (Γ. Σεφέρης)

Πάλι εδώ τα αγαπημένα σύμβολα του Yeats, οι κύκλοι, το στροβίλισμα, το γεράκι, το κέντρο. Όταν το κέντρο καταρρέει, όλα καταρρέουν μαζί του. Το ποίημα γράφτηκε το 1919 και θεωρείται ένα από τα πιο προφητικά ποιήματα της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Ο Yeats έχει ήδη δεχθεί επιρροές τόσο από τον Α'Π.Π. όσο κι από την ιρλανδική εξέγερση του Πάσχα του 1916. Ξεκινάει με *alliterations*, δηλαδή παρηχήσεις του t και του f: **T**urning and **t**urning [...] **T**he falcon cannot hear the **f**alconer [...] **T**hings **f**all apart. Όταν οι κύκλοι πλαταίνουν συνεχώς, το γεράκι χάνει την επαφή με το γερακάρη, άρα δημιουργείται χάος. Όταν το κέντρο δεν αντέχει, τα πάντα κυριεύονται από αναρχία. Η έννοια του *κέντρου*, του ελέγχου, φέρνει στο νου τους στίχους του **Robert Frost**:

*We dance round in a ring and suppose,
But the Secret sits in the middle and knows.*

Πού αναφέρεται το Μυστικό του Frost; Κάθεται στο *κέντρο* (*in the middle*) και κατέχει τη γνώση, άρα τη δύναμη, ενώ όσοι γυρίζουν γύρω του, μόνο υποθέσεις μπορούν να κάνουν. Κατά μία εκδοχή, το Μυστικό του

15 Κλιγγόπουλος, Γ. Δ., *Θησαυρίσματα*, Νέα Εστία, τχ. 1803, σελ. 506, παρουσίαση Κ. Μπουρναζάκης.

Frost έχει θρησκευτική ερμηνεία: δεν μπορεί παρά να είναι ο Θεός. Το ίδιο ισχύει και για το Κέντρο του Yeats: αν ο *falconer* είναι πράγματι ο Θεός, όπως έχει ερμηνευθεί, και τα γεράκια απομακρύνονται από αυτόν σε κύκλους που όλο και πλαταίνουν, *ωμή αναρχία χύθηκε στην οικουμένη*, σύμφωνα με τον Σεφέρη. Η παρήχηση του *t* χάνεται στη μετάφραση του έλληνα νομπελίστα αλλά η παρήχηση του *γ* στον δεύτερο στίχο έγινε εφικτή. Ο Κώστας Μπουρναζάκης δίνει την δική του μεταφραστική έκδοχή:

*Σε μιαν ατέρμονη δίνη γυρίζοντας
το γεράκι δεν ακούει το γερακάρι·
Τα πάντα συντρίβονται· το κέντρο δεν αντέχει·
κυνική αναρχία την οικουμένη πλημμύρισε..*

.....
.....
*Και ποιο θηρίο ανήμερο, που έχει φτάσει η ώρα του
αργά βαδίζει προς τη Βηθλεέμ να γεννηθεί;*

Σύμφωνα με τον Μπουρναζάκη ¹⁶, ο Yeats δεν έγινε γνωστός στην ελληνική γλώσσα όσο ήταν ακόμα εν ζωή, με την εξαίρεση του μεμονωμένου μεταφράσματος του Λυμπεράκη 32 χρόνια πριν την μετάφραση της Μελισσάνθης το 1941, όπως προαναφέραμε. Συστηματικότερα μελετήθηκε και μεταφράστηκε το έργο του από τη δεκαετία του 1980 και μετά. Το αξιόλογο αφιέρωμα της Νέας Εστίας στο τεύχος 1803 (9/2007) ξεκινάει με την απόδοση στα ελληνικά 10 ποιημάτων του από τον Μπουρναζάκη: *Η Μάσκα, Το Γεράκι, Ο Ψαράς, Ένας Ιρλανδός αεροπόρος αντίκρυ στο θάνατό του, Η Δευτέρα Παρουσία, Ανάμεσα στα παιδιά του σχολείου, Θάνατος, Δέκατος ένατος αιώνας και μετέπειτα, Βυζάντιο, Τι χάθηκε*. Στην ίδια έκδοση ο Μπουρναζάκης παραθέτει την *Χρονογραφία Ουίλλιαμ Μπάτλερ Γέητς* (σελ. 449-491), όπου βασισμένος σε πυκνότερη ξενόγλωσση βιβλιογραφία αναφέρει τους σημαντικότερους σταθμούς στη ζωή του ποιητή με πληθώρα σχολίων. Η λεπτομέρεια της χρονογραφίας είναι εντυπωσιακή: γεγονότα, πρόσωπα, επιρροές, ταξίδια ανά τον κόσμο, ποιήματα και πεζά, δοκίμια και θεατρικά έργα, σχέσεις του Ιρλανδού με γυναίκες που του στάθηκαν μέχρι το τέλος, ποιητικές συλλογές και φιλίες με προσωπικότητες της εποχής του, τα πάντα καταγράφονται στο πολυσέλιδο αυτό έργο του Μπουρναζάκη.

Δεν μπορούμε να αγνοήσουμε στην προαναφερόμενη έκδοση και τη μετάφραση, από τον ίδιο μελετητή, της ομιλίας που εκφώνησε ο Νομπελίστας Yeats στη Σουηδική Ακαδημία (10/12/1923), οπότε και άδραξε την ευκαιρία να μιλήσει για το Ιρλανδικό θεατρικό κίνημα και τον αγώνα του για την επιτυχία του (ό. π., σελ. 323-335), όπως και για το αυτονομιστικό Ιρλανδικό κίνημα. Παρατίθενται επίσης μεταφράσεις του Β. Καραλή (Γέητς: *Μια γενική εισαγωγή για το έργο μου, 1937*, σελ. 293-315), του Α. Ζέρβα (*Γιατί κι οι γέροντες να μην παραφρονούν, Η Τζένη η μουρλή απάνω στο βουνό, Η σχολή του πολιτικού*), που γράφτηκαν ένα χρόνο πριν το θάνατό του, μία βιβλιοκρισία του Yeats για την ελληνική δημοτική ποίηση σε μετάφραση του Ζέρβα (σελ. 339-343), το “*Μικρό δέμα για τον Έζρα Πάουντ*” με την γνωστή φράση του Ιρλανδού προς τον αγαπημένο φίλο του: *Αγαπητέ μου Έζρα, μην εκλεγείς ποτέ στη Γερουσία της χώρας σου*” και το *Ο Έζ και ο γέρο-Μπίλλιουμ* του Ρίτσαρντ Έλλμαν, και τα δύο μεταφρασμένα από τον Ζέρβα. Τέλος, στα *Θησαυρίσματα*, σε παρουσίαση του Μπουρναζάκη, παρατίθενται σχολιασμός του ποιητή Yeats από τον Rex Warner και η μελέτη του Κλιγγόπουλου για το *Sailing to Byzantium* και το *Second Coming* (σελ. 492-506).

Ο Γ.Δ. Κλιγγόπουλος χαρακτηρίζει την πρώτη στροφή του *Second Coming* “έξοχη”.¹⁷ Κατά την άποψή του, ο Yeats είναι καταδικασμένος να ζει σε έναν αιώνα που δεν τον ικανοποιεί. Στο τέλος της πρώτης στροφής, αυτό που ισχύει για την ανθρώπινη φύση από καταβολής κόσμου:

*The best lack all conviction, while the worst
Are full of passionate intensity.*

*Οι άξιοι δίχως βούληση, κι οι ποταποί
γεμάτοι από παθιασμένη εγρήγορση.* (Κ. Μπουρναζάκης)

16 Μπουρναζάκης, Κ. *Οι πρώτες μεταφράσεις του Ουίλλιαμ Μπάτλερ Γέητς στην Ελλάδα*, Νέα Εστία, τχ 1803, σελ. 432-441.

17 Κλιγγόπουλος, ό. π., σελ. 503, 504.

Ο Σεφέρης:

*Οι καλύτεροι χωρίς πεποίθηση, ενώ οι χειρότεροι
Είναι γεμάτοι από την ένταση του πάθους.*

Και ο Σπύρος Ηλιόπουλος¹⁸

*Γυρίζοντας, διαγράφοντας όλο και πιο μεγάλους κύκλους
Το γεράκι δεν μπορεί ν' ακούσει πια τον γερακάρη·
Τα πάντα διαλύονται· το κέντρο δεν κρατάει·
Ωμή αναρχία τώρα λύνεται στον κόσμο,*

.....
.....

*Οι καλύτεροι δίχως πεποίθηση, ενώ οι χειρότεροι
Ωθούνται από την ένταση του πάθους.*

Η δεύτερη στροφή του ποιήματος είναι μεγαλύτερη σε έκταση. Ο ποιητής βλέπει ένα όραμα του μέλλοντος τρομακτικό, όπου η ηρωική επιστροφή του Ιησού αντικαθίσταται από την άφιξη ενός γκροτέσκου τέρατος. Ολόκληρο το ποίημα είναι ένας εφιάλτης γεμάτος από σουρεαλιστικές εικόνες. Για τον Yeats, η ανθρωπότητα φτάνει στο τέλος της, ο κύκλος των δύο χιλιάδων ετών κλείνει. Η επίδραση του αφανισμού εκατομμυρίων ανθρώπων από τον πόλεμο είναι εμφανής. Μια καινούρια εποχή σκότους караδοκεί. Το ποίημα δεν έχει σκοπό να παρηγορήσει, αντίθετα η παρηγοριά που η Χριστιανική θρησκεία έχει υποσχεθεί, δεν θα έλθει ποτέ. Το όραμα του Ιρλανδού για το μέλλον είναι ζοφερό.

Έχω την εντύπωση ότι το ύφος και ο τρόπος γραφής του Μπουρναζάκη, ακόμα και η επιλογή του λεξιλογίου, θα τύχαιναν της έγκρισης του Yeats, καθώς πλησιάζουν σε μεγάλο βαθμό τις αντίστοιχες ικανότητες του Ιρλανδού. Αναμφίβολα, ο Σεφέρης έδωσε τον καλύτερο εαυτό του, πιστεύω, όμως, ότι ο Yeats συγκίνησε βαθύτατα τον Κ. Μπουρναζάκη, που παρουσίασε μία μετάφραση ισάξια του πρωτοτύπου. Κατάφερε να δει πέρα από την εικόνα του “τροβαδούρου” που ο Yeats παρουσίαζε, μία διάνοια δημιουργική, ένα πνεύμα ανήσυχο, έναν πολυσύνθετο άνθρωπο πιστό στα ιδανικά του, χωρίς να χάνει το μέτρο ή να ξεπερνάει τα όρια. Διατήρησε τα σύμβολα στο έργο του μέχρι το τέλος, ανακατεύοντας στην ποίησή του την Ιρλανδική μυθολογία, ρόδα, ελάφια, δελφίνια και χρυσάφια, πόρνες, μαϊμούδες, βιολιστές και τυφλούς ζητιάνους. Οποιοσδήποτε άλλος θα παρουσίαζε ένα έργο, αν όχι αστείο, τουλάχιστον ανίκανο να αντέξει στο χρόνο κουβαλώντας όλα αυτά τα ετερόκλητα στοιχεία. Ο William Butler Yeats τοποθετείται αναμφίβολα ψηλότερα από οποιονδήποτε άλλον σύγχρονο Άγγλο ποιητή λόγω του μεγαλείου που προσέδωσε σε αυτήν ακριβώς την ιδιόρρυθμη ποίηση.

Μιλώντας για τη μετάφραση των ποιημάτων του Yeats, ο Σπύρος Ηλιόπουλος ομολογεί ότι συνάντησε δυσκολίες.¹⁹ Οι δυσκολίες αυτές είχαν να κάνουν τόσο με τη διαφορά στο ύφος μεταξύ των νεανικών και ώριμων έργων του ποιητή όσο και με την δυσχέρεια που προκαλεί και στον εμπειρότερο μεταφραστή το συγκεκριμένο είδος ποίησης. Κατά τον Ηλιόπουλο, ο Ιρλανδός έχει χαρακτηριστεί ως δάσκαλος του στίχου, ένας δάσκαλος του οποίου το έργο δεν μπορεί να μεταφραστεί. Έτσι προτίμησε μία πιο ελεύθερη μετάφραση προκειμένου να μην “προδώσει” το νόημα. Υπερβολικός, ίσως, ο Ηλιόπουλος μας θυμίζει τον Άρη Μπερλή: “...αν βέβαια η ποίηση μεταφράζεται”. Μάλλον ο ίδιος αναιρεί την δήλωσή του αυτή αποδίδοντας στα ελληνικά ένα μεγάλο αριθμό ποιημάτων, διηγημάτων, δοκιμίων και ενός μονόπρακτου του Yeats στην εξαιρετική έκδοση **William Butler Yeats, ΜΥΘΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΑΜΑΤΑ, εκδόσεις Γαβριηλίδης, 1999.**

Στο σημείο αυτό θα ήταν παράλειψη να μην γίνει αναφορά στην *Ελληνική Βιβλιογραφία W. B. Yeats* από το Σπύρο Ηλιόπουλο, που περιλαμβάνει μεταφράσματα ποιημάτων, διηγημάτων, θεατρικών έργων και δοκιμίων

18 Ηλιόπουλος, Σ., *William Butler Yeats, ΜΥΘΟΛΟΓΙΕΣ ΚΑΙ ΟΡΑΜΑΤΑ*, εκδ. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ, Αθήνα, 1999, σελ. 63.

19 Ηλιόπουλος, ό. π., σελ. 13.

του Ιρλανδού. Η εξαιρετική αυτή δουλειά του Ηλιόπολου παρουσιάστηκε στο περιοδικό Νέα Εστία, τχ.1499, σελ. 1134-1138, όπου και είχε προηγηθεί ένα πενήνταχρονο μνημόσυνο του Yeats από τον Στάθη Σπηλιωτόπουλο, σελ. 1123 – 1125, όπως και η μελέτη του καθηγητή Robert Crist *Η συγκινησιακή δύναμη της λυρικής ποίησης του Γέητς*, σε μετάφραση Σάσας – Μόσχου Σακορράφου, σελ. 1117 – 1122.

Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το δραματικό ρόλο που έπαιξαν οι γυναίκες, οι “μούσες” του, στη ζωή του Yeats. Στο έκτο φυλλάδιο των εκδόσεων *Τα φυλλάδια της Περισπωμένης*, W.B. Yeats, *Μια Γυναίκα νέα και γραία*”, ο Αντώνης Ζέρβας συγκεντρώνει μια μικρή συλλογή ποιημάτων του Ιρλανδού ποιητή, όπου είναι έκδηλη η πάλη ανάμεσα στο αρσενικό και στο θηλυκό, στο σώμα και στην ψυχή, ενώ γίνεται αναφορά ακόμα και στην ερωτική επιθυμία που μια γυναίκα, “γραία” πια, έχει το δικαίωμα να αισθάνεται:²⁰

*Πολύ γριά για να με αγαπήσει άντρας, λυσσούσα
Να φαντάζομαι διαρκώς άντρες.*

.....
*Και για να νιώσω αν στις ξερές μου φλέβες τρέχει το αίμα πάντα,
Μάτωνα το κορμί μου μήπως και το κρασί του πνίξει
Κάθε ανάμνηση από χείλη εραστού.....*

Άλλα ποιήματα της συγκεκριμένης συλλογής είναι *Οι άντρες καλυτερεύουν με τα χρόνια*, *Σ’ένα νεαρό κορίτσι*, *Επιλογή*, *Παρουσίες*, *Πολιτικά*, *Για την Άννα Γκρέγκορ*, *Οι στροφοδίνες*, *Το επιτύμβιο Γ. Μπ. Γέητς*.

Μεταξύ πολλών, ποιήματα εμπνευσμένα από τις γυναίκες της ζωής του, είναι τα *For Anne Gregory*, 1931, 1932, (το έργο είναι αφιερωμένο στην εγγονή της Ιρλανδής ποιήτριας Λαίδης Αυγούστας Γκρέγκορ, μαζί με την οποία ο Yeats και ο θεατρικός συγγραφέας John Millington Synge πρωτοστάτησαν στο κίνημα της Ιρλανδικής Πολιτιστικής Παλιγγενεσίας και ίδρυσαν το **Abbey Theatre**, 1904), *He Wishes for the Cloths of Heaven*, *No Second Troy*, *A thought from Propertius*, *Friends*, *An Irish airman foresees his Death*, *A prayer for my Daughter*, *A Deep-Sworn Vow*, *Presences*, *A Memory of Youth*, *The Only Jealousy of Emer*, *A Poet to His Beloved*, *The Cat and the Moon* κι αμέτρητα άλλα, το καθένα από τα οποία δείχνει με το ιδιαίτερο βάρος του το ρόλο που οι γυναίκες αυτές έπαιξαν όχι μόνο στην προσωπική του ζωή αλλά και στην ποιητική του εξέλιξη. Πάνω από όλες και για 50 ολόκληρα χρόνια, η Maud Gonne, ένα σύμβολο της περήφανης Ιρλανδίας και της προσπάθειάς της να αποτινάξει τα Βρετανικά δεσμά, όνειρα άπιαστα και τα δύο. Η Gonne δεν δέχθηκε ποτέ να τον παντρευτεί, καθώς θεωρούσε ότι κάτι τέτοιο θα είχε αρνητικό αντίκτυπο στην έξοχη ποίησή του: ο πόνος είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τους σκοπούς της τέχνης και του έθνους.

Στο *Cloths of Heaven*, η Μελισσάνθη μεταφράζει για ...ουράνια μεταξωτά χιλιοπλουμισμένα, για απλωμένα όνειρα κάτω από τα πόδια της. Ακόμα και πίσω από το επαναστατικό *Easter 1916* κρύβεται η επιρροή της Gonne, αφού υπήρξε και η ίδια επαναστάτρια και εθνικίστρια, συνοδοιπόρος του ποιητή από τα 24 χρόνια του μέχρι και το τέλος, σε μια σχέση ιδιόμορφη. Στο ποίημα *Friends (Οι φίλες)* γίνεται σαφής αναφορά στην Maud, στην Olivia Shakespeare (στην οποία αφιερώνει το *A poet to his Beloved*), με την οποία γνωρίστηκε το 1894 και με την οποία θα τον συνδέει μία στενή φιλία για το υπόλοιπο του βίου του, και στην Lady Augusta Gregory, συγγραφέα πολυγραφότατη, με την οποία τον συνδέουν κοινοί στόχοι. Σε αυτή την τελευταία θα κάνει αναφορά και στην ομιλία που εκφώνησε στη Σουηδική Ακαδημία στις 10/12/1923, όταν του απονεμήθηκε το βραβείο Νόμπελ Λογοτεχνίας. Σε αυτή τη σημαντική στιγμή της ζωής του, ο Yeats επέλεξε να αφιερώσει όλη την ομιλία του στο Ιρλανδικό θεατρικό κίνημα και στις δυσκολίες που αντιμετώπισε, καθώς και σε όσους στάθηκαν στο πλευρό του, “μία πλειάδα προσώπων, γνωστών και αγνώστων”²¹. Το *No Second Troy* ξεκινάει με οδύνη: *Why should I blame her that she filled my days with misery...* Ο Μιχάλης Παπαντωνόπουλος μεταφράζοντάς το καταλήγει:

*Τι άλλο νά’κανε τέτοια που ήταν;
Μήπως υπήρχε - να την κάψει - κι άλλη Τροία;*

20 Ζέρβας, Α., W. B. Yeats, *ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ ΝΕΑ ΚΑΙ ΓΡΑΙΑ και άλλα ποιήματα*, Τα φυλλάδια της Περισπωμένης, φυλ.6, 11/2019.

21 Μπουρναζάκης, Κ., W. B. Yeats, *Autobiographies*, Macmillan & Co LTD, 1956, σελ. 559 – 572, 579 – 581.

Η Maud Gonne, σαν μία δεύτερη Ωραία Ελένη, τον ταλαιπώρησε σαν άνθρωπο αλλά τον απογείωσε σαν ποιητή. Στις *Παρουσίες (Presences)*, το παιδί είναι η Iseult, κόρη της Gonne, άπιαστο κι αυτό όνειρο του ποιητή, ενώ η βασίλισσα είναι σαφώς η Maud. Το *An Irish airman foresees his Death* αναφέρεται στο γιό της Lady Gregory, Robert, ο οποίος σκοτώθηκε με το αεροπλάνο του στην Ιταλία το 1918. Σημαντική γυναικεία φιγούρα και η κόρη του Anna, που γεννήθηκε σε μέρες ταραγμένες στον πύργο του Thoor Ballylee της Δυτικής Ιρλανδίας, όπου διέμενε η οικογένεια, τον Φεβρουάριο του 1919:

*Once more the storm is howling, and
halfhid
Under this cradle-hood and coverlid
My child sleeps on. There is no obstacle
.....
.....
May she be granted beauty, and yet not
Beauty to make a stranger's eye
distracted.*

A Prayer for my Daughter, 1919

Ο Κώστας Κουτσοурέλης μεταφράζει²²

*Και πάλι η θύελλα λυσσά, ενώ μισοκρυμμένη
η κόρη μου στην κούνια της κοιμάται
προφυλαγμένη. Στον άνεμο φραγμός,
.....
.....
Είθε ομορφιά να της δοθεί, μα όχι τόση
που ταραχή τριγύρω της να ξεσηκώσει.*

Δεν θα ήταν υπερβολή να βρούμε κρυμμένη πίσω από αυτούς τους στίχους την Maud Gonne, που караδοκεί σε κάθε του σχεδόν ποίημα.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι η ποιητική αξία του W. B. Yeats άργησε να γίνει αντιληπτή από τον έλληνα μεταφραστή και, κατά συνέπεια, από τον έλληνα αναγνώστη. Είναι άξιο θαυμασμού το γεγονός ότι ο Μίμης Λυμπεράκης παρουσίασε μία πρώτη απόπειρα μεταφραστική σε μία εποχή που ο μοντερνιστής Ιρλανδός δύσκολα θα γινόταν αποδεκτός από ένα λογοτεχνικά δύσπιστο στις καινοτομίες αναγνωστικό κοινό. Δεν πρέπει, βέβαια, να ξεχνάμε ότι τόσο ο Λυμπεράκης όσο και η Μελισσάνθη πολύ αργότερα, επέλεξαν να καταπιαστούν με την ρομαντική περίοδο του Yeats. Μετά τον ονειροπόλο Παλαμά που τον ξεχώρισε, ο Σεφέρης, μυαλό προχωρημένο για την εποχή του, διέκρινε στον ιρλανδό τεχνίτη του λόγου έναν όμοιό του, άξιο προσοχής και μεταφραστικής απόπειρας, δίνοντας το έναυσμα για να έχουμε σήμερα στη διάθεσή μας μελέτες και αποδόσεις του έργου του στα ελληνικά από μεταφραστές του επιπέδου του Καραγάτση, του Ραΐζη, του Μπουρναζάκη, του Κουτσοурέλη, του Ζέρβα, του Ηλιόπουλου, του Βαγενά και άλλων. Η βιβλιογραφία για τον επαναστάτη οραματιστή από το Sligo είναι πλέον ογκώδης και τα αφιερώματα λογοτεχνικών περιοδικών, όπως η Νέα Εστία, άπειρα. Ο αγγλοσαξονικός μοντερνισμός που γοήτευσε την Πλακωτάρη έκανε θριαμβευτικά την είσοδό του στην Ελλάδα, έστω και καθυστερημένα.

Η ποίηση του Yeats είναι πέρα από κάθε αμφιβολία μία εμπειρία μαγική. Μέσα από τις αράδες της ταξιδεύουμε σε μέρη μακρινά και γινόμαστε νοσταλγοί μιας εποχής που ποτέ δεν γνωρίσαμε. Έργα όπως το *No Second Troy* ή το *Sailing to Byzantium*, έτσι όπως αναλύονται στην παρούσα μελέτη, έχουν ήδη κερδίσει την Αιωνιότητα που ο δημιουργός τους τόσο επεδίωκε. Το προφητικό *Second Coming* προκαλεί ακόμα το

22 Κουτσοурέλης, Κ., *William B. Yeats, Προσευχή για την κόρη μου*, εκδ. Κίχλη, Ιούνιος 2020, σελ. 7.

φόβο για το επερχόμενο Κακό. Οι αρχές και τα τελειώματα των έργων του είναι σήματα κατατεθέντα μιας προσωπικότητας τραγικής και μοναδικής: *That is no country for old men...Had I the heavens 'embroidered cloths...Why should I blame her that she filled my days with misery...Turning and turning in the widening gyre...Was there another Troy for her to burn?...A terrible beauty is born.* Οι ελληνικές μεταφράσεις του, επιτυχημένες ή μη, μας δίνουν την ευκαιρία να συμπορευτούμε με τον Ιρλανδό, να γίνουμε μέτοχοι του εσωτερικού του κόσμου και της ποιητικής του διάνοιας και θεατές του Σύμπαντος, όπως αυτός το εννοούσε.

Ο WILLIAM BUTLER YEATS ΚΑΙ ΟΙ 'ΤΡΕΙΣ ΕΡΗΜΙΤΕΣ' ΤΟΥ ΝΑΣΟΥ **ΒΑΓΕΝΑ-Ο ΝΑΣΟΣ ΒΑΓΕΝΑΣ & Ο ΜΟΝΤΕΡΝΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ-** **THE THREE HERMITS & THE CAT AND THE MOON.**

“We [translators] are bound to our Author's Sense....Slaves we are; and labour on another Man's Plantation; we dress the Vine-yard, but the Wine is the Owner's: If the Soil be sometimes Barren, then we are sure of being scourg'd: If it be fruitful, and our Care succeeds, we are not thank'd; for the proud Reader will only say, the poor drudge has done his duty”.

(John Dryden on translating Virgil)

Δεν γνωρίζουμε αν ο Νάσος Βαγενάς συμεριζεται την παραπάνω άποψη του John Dryden για το ρόλο του μεταφραστή σαν δούλου, του οποίου το έργο δεν αναγνωρίζεται ποτέ διότι όλα τα εύσημα τα καρπώνεται ούτως ή άλλως ο δημιουργός του πρωτοτύπου. Το βέβαιο είναι ότι ο Βαγενάς έχει εντυπώσει στη μεταφραστική διαδικασία και καλό θα ήταν να ρίξουμε μία ματιά στις θέσεις του, ιδιαίτερα πάνω στη μετάφραση της μοντερνιστικής ποίησης και στην απόδοσή του των ποιημάτων του Yeats *The three hermits & The cat and the moon*.

Ο γεννημένος στη Δράμα Νάσος Βαγενάς, ποιητής, μεταφραστής και καθηγητής της Θεωρίας και Κριτικής της Λογοτεχνίας, δηλώνει “πρώτα απ' όλα φιλόλογος”.²³ Πολυγραφότατος δημιουργός, διαφωνεί με τον Yeats: “Αλίμονο για τους ποιητές που γράφουν με το βλέμμα στραμμένο στην αιωνιότητα. Τα πραγματικά ποιήματα γράφονται για να ικανοποιήσουν προσωπικά αισθήματα του ποιητή. Αν είναι επιτυχημένα [...] μπορούν να ελπίζουν ότι θα επιβιώσουν”.²⁴ Ο Βαγενάς πιστεύει πως ο ποιητής πιστός μεταφραστής οφείλει να αναπλάσει το πρωτότυπο έτσι ώστε το μετάφρασμα να ακούγεται σα να είχε πρωτογραφεί στη γλώσσα του και ότι πολλές μεταφράσεις θεωρούνται πλέον από τα καλύτερα νεοελληνικά ποιήματα.²⁵

Στο βιβλίο του **Ποίηση και μετάφραση**, ο Βαγενάς καταπιάνεται, μεταξύ άλλων, με τη μετάφραση έμμετρων μορφών, το Σεφέρη ως μεταφραστή της Αγγλικής Ποίησης και τον Κάλβο με τους ψαλμούς του Δαβίδ. Υποστηρίζει πως καλό είναι το έμμετρο, η έννοια της τάξης και η αρμονία του πρωτοτύπου να διατηρηθούν στο μετάφρασμα όσο αφορά τα ποιήματα της εποχής μας, κάτι τέτοιο, όμως, το θεωρεί εσφαλμένο για έργα παλαιότερων εποχών.²⁶ Μορφή και περιεχόμενο μιάς λέξης είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένα. Συμφωνώντας με τον Eliot, λέει πως ένα νέο έργο τέχνης δεν νοείται αποκομμένο από τα έργα τέχνης που δημιουργήθηκαν πριν από αυτό, δηλαδή από το λογοτεχνικό παρελθόν του.²⁷ Παραδέχεται ότι τα κοσμογονικά γεγονότα των τελευταίων δεκαετιών του 19ου αι. και των αρχών του 20ού - που αναφέρονται

23 Αντωνόπουλος, Θ., *Νάσος Βαγενάς: “Ένας ποιητής πρέπει να ξέρει πότε να σταματά”*, 2/7/2020, m.lifo.gr

24 Αντωνόπουλος, ό. π.

25 Βαγενάς, Ν., *Η ποίηση της μετάφρασης*, ΤΟ ΒΗΜΑ, 25/11/2018.

26 Βαγενάς, *Ποίηση και Μετάφραση*, εκδ. ΣΤΙΓΜΗ, Αθήνα, 1989, σελ. 63.

27 Βαγενάς, ό. π., σελ. 66.

και σε άλλο σημείο της μελέτης μας – οδήγησαν σε αναζήτηση άλλων μορφών σε όλες τις τέχνες και στον ελεύθερο στίχο. Η ρίμα στις μέρες μας έχει σχεδόν εγκαταλειφθεί. Αναφέρει κάποιες υποδειγματικές μεταφράσεις, όπως αυτή της πέμπτης ραψωδίας της Οδύσσειας από τον Δ. Ν. Μαρωνίτη, η οποία δίνει την εντύπωση του ελεύθερου στίχου, τη μετάφραση του Άμλετ από τον Γ. Χειμωνά και επαινεί την απόδοση των Σαιξπηρικών σονέτων από τον Στυλιανό Αλεξίου. Θεωρεί τους προαναφερθέντες “εμπνευσμένους μεταφραστές”.²⁸

Τα δύο ποιήματα του Yeats που ο Βαγενάς επέλεξε να συμπεριλάβει στην μικρή αλλά πολύτιμη συλλογή του **Οι Τρεις Ερμηίτες και άλλα ποιήματα** των εκδόσεων *Περισπωμένη*, δεν είναι από τα πολυμεταφρασμένα του Ιρλανδού. Το ότι διάλεξε για τίτλο αυτής της συλλογής ένα δημιουργήμα του Yeats σίγουρα δεν είναι τυχαίο, χωρίς αυτό να σημαίνει τον υποβιβασμό των υπολοίπων ποιητών της συλλογής.

Τα χαρακτηριστικά της μοντερνιστικής ποίησης δεν μπορούν να προσδιοριστούν παρά έπειτα από μία σύγκριση/αντιπαράθεση με την παλαιά και έχουν ήδη αναφερθεί σε αυτή τη μελέτη. Σαφώς ο ελεύθερος στίχος είναι το κυρίαρχο συστατικό της μοντέρνας ποίησης, όπως και το λεξιλόγιο, που πλησιάζει κατά πολύ την καθομιλουμένη γλώσσα. Ο λυρισμός σχεδόν εξαφανίζεται, το νόημα δεν είναι πάντα ξεκάθαρο και δύσκολα μπορεί κανείς να διακρίνει αυτό που κρύβεται/υπονοείται πίσω από τις λέξεις και τους άφθονους συμβολισμούς. Τα έργα διακατέχονται από μία σκοτεινότητα, η ενασχόληση με το μεταφυσικό είναι επίσης ορατή, όπως και η προσπάθεια του ποιητή να εμβαθύνει στο συναισθηματικό και διανοητικό του κόσμο. Τα όρια του έλλογου ξεπερνιούνται και μεταφερόμαστε σε μία άλογη σύλληψη του κόσμου. Οι μεταφορές και οι συμβολισμοί είναι κάποιες φορές αδύνατο να εξηγηθούν κι επιδέχονται πολλές ερμηνείες. Για παράδειγμα, η φράση του Εμπερικού *Οι γόοι δεν ακούγονται πια παρά μέσα στα πράσινα ποτήρια των ερωτευμένων πουλαριών* δεν μπορεί καν να νοηθεί ως μεταφορά γιατί είναι πλήρως ακατανόητη, άλογη -εδώ, όμως, περνάμε στον υπερρεαλισμό και ίσως φεύγουμε κι από τον ορισμό της ποίησης.

Η μοντερνιστική ποίηση βέβαια δεν εξοστρακίζει απαραίτητα το έλλογο από το περιεχόμενό της, ούτε τη ρίμα ή τον έμμετρο στίχο, ωστόσο ο ποιητής μπορεί να σταματήσει το στίχο του όπου αυτός κρίνει απαραίτητο, κι αυτό για λόγους έμφασης. Στόχος του δημιουργού είναι να φέρει στην επιφάνεια συναισθήματα αφού πρώτα ο αναγνώστης κάνει “μια βουτιά” μέσα στο ασυνείδητό του. Όσο για την παρομοίωση του Βαγενά της ποίησης με το χορό, αξίζει να σταθούμε λίγο: όταν κάποιος απλά περπατά, δεν μπορεί παρά να κινείται προς μία μόνο κατεύθυνση. Όταν χορεύει, αυτό το εμπόδιο ξεπερνιέται.²⁹ Η ποίηση είναι γλώσσα που χορεύει, λοιπόν, και δη η μοντέρνα ποίηση.

Η διάλυση των οργανωμένων κοινωνιών οδήγησε αναμφίβολα σε αυτού του είδους την ποίηση κι αυτή η διάλυση προήλθε από γεγονότα καταλυτικά: Διαφωτισμός, Γαλλική Επανάσταση, Ρομαντισμός, Βιομηχανική Επανάσταση, Ρωσική Επανάσταση και Α' Παγκόσμιος Πόλεμος. Σε όλα αυτά προστίθεται και η εμφάνιση της επαναστατικής θεωρίας περί *ασυνειδήτου* του **Sigmund Freud**. Χωρίς όλες αυτές τις επιρροές, η μοντερνιστική ποίηση δεν θα είχε την μορφή που απέκτησε, μία μορφή ασύλληπτη, μυστηριώδη και ανεξιχνίαστη, που μπορεί να την αισθάνεσαι αλλά δύσκολα την ορίζεις.

Στην εισήγησή του **Το πρόβλημα της μετάφρασης του ελεύθερου στίχου: η Ελληνική εμπειρία**, ο Νάσος Βαγενάς παρατηρεί ότι τις τελευταίες δεκαετίες υπάρχει μια δυσχέρεια στη μετάφραση των ποιημάτων σε ελεύθερο στίχο κι αυτό συνεπάγεται μια πτώση στην ποιότητα της νεότερης μετάφρασης. Ο ίδιος αισθάνεται ότι στην προσπάθειά του να μεταφράσει κάποιος ένα ποίημα ελεύθερου στίχου, το αποτέλεσμα χάνει την “ποιητικότητα” του, αυτήν που διακρίνει το πρωτότυπο. Με την έμμετρη ποίηση, τα πράγματα ήταν διαφορετικά: οι μεταφραστές της μοντέρνας ποίησης πασχίζουν να μείνουν πιστοί στο πρωτότυπο έργο περισσότερο από τους αντίστοιχους της έμμετρης ποίησης στα παλιότερα χρόνια. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα να είναι το νόημα “ο χαμένος της υπόθεσης” σήμερα. Παραδέχεται, φυσικά, ότι η μετάφραση ενός ελεύθερου σε στίχο ποίημα δεν είναι καθόλου εύκολη διαδικασία. Ο μεταφραστής μπορεί να αισθάνεται πιο ελεύθερος στη χρήση της γλώσσας, για να μπορέσει όμως το έργο να διατηρήσει το ρυθμό του, μια πειθαρχία, μια

28 Βαγενάς, ό. π., σελ. 72, 80.

29 Βαγενάς, Ν. *Ο ποιητής κι ο χορευτής, Μια εξέταση της ποιητικής και της ποίησης του Σεφέρη*, εκδ. ΚΕΔΡΟΣ, Αθήνα, 1979.

αρμονία, είναι απαραίτητα μιας και “η ποίηση είναι αρμονικός λόγος”, σύμφωνα με τον Σεφέρη.

Αυτό που καθιστά ξεχωριστό κάποιον ποιητή, είναι ο ρυθμός στο έργο του, πέρα από το ιδιαίτερο ύφος, αυτό που κάνει τον αναγνώστη να καταλάβει αμέσως ότι αυτό που διαβάζει είναι, επί παραδείγματι, Καβάφης- δεν θα μπορούσε να είναι κάτι άλλο. Στη μετάφραση του ελεύθερου στίχου, όμως, ο ρυθμός δύσκολα προσδιορίζεται. Αυτές οι δυσκολίες έχουν αποθαρρύνει σε μεγάλο βαθμό τους μεταφραστές των μοντερνιστών. Στη συλλογή του Βαγενά *Οι τρεις ερημίτες και άλλα ποιήματα*, ο ποιητής και μεταφραστής έχει συμπεριλάβει μεταφρασμένη ποίηση των Jorge Luis Borges, Robert Frost, Massimo Betteloni, Anna Akhmatova, Richard Berengarten, W.B. Yeats, Giacomo Leopardi, Bertolt Brecht, David Ricks, Josif Brodski & Amir Or. Ασφαλώς η επιλογή των συγκεκριμένων ποιητών από το Βαγενά για τη μικρή αλλά πολύτιμη συλλογή του δεν είναι τυχαία, όπως δεν είναι τυχαία και η επιλογή του τίτλου. Οι δημιουργοί αυτοί επηρέασαν με το έργο τους τη λογοτεχνία του 20ού αιώνα, ο καθένας για διαφορετικούς λόγους, όπως και οι ίδιοι δέχθηκαν επιρροές από σύγχρονούς τους ή παλαιότερους ποιητές.

Αυτά που όλοι τους μοιράζονται είναι τα έντονα συναισθήματα, οι αναφορές στο μακρινό παρελθόν, ο έρωτας και η οδύνη που προκαλεί, ο προαιώνιος φόβος του θανάτου, ο πόνος για ό,τι έχει πια χαθεί, οι μεταφυσικές ανησυχίες και οι πολιτικές νύξεις. Ανήσυχα πνεύματα όλοι τους, πολέμησαν με τους φόβους τους και τις εσωτερικές τους συγκρούσεις. Η ίδια η ζωή τους καθρεφτίζεται στο έργο τους. Κοινά μεταξύ τους τα θέματα που απασχολούν την ανθρώπινη ύπαρξη από καταβολής κόσμου: το δέος του κοινού θνητού μπροστά στο Αιώνιο, η επανάληψη του κύκλου της ζωής, οι αντιθέσεις (στιγμή-αιώνας, θύματα-θύτες, νίκες-ήττες, αθώοι-ένοχοι), το δέος για την απεραιτοσύνη του Σύμπαντος (στα έργα των Borges, Frost, Yeats, Leopardi, Brodski) και πάντα ο Θάνατος και η απόσταση Δημιουργού και Δημιουργήματος.

Η πεποίθηση πως ο Θεός είναι απόμακρος και δεν συμμερίζεται το γήινο πόνο μας θυμίζει το μοναχικό διαβάτη του Frost (*Stopping by Woods on a Snowy Evening*), τον Εμίρη του Borges που περιπλανιέται μόνος (*Ιωάννης 1,14*), τη μοναξιά της Akhmatova στο άδειο σπίτι όπου “προσευχή καμιά δεν ωφελεί” (*Requiem*), τον ερημικό λόφο του Leopardi, που κάνει τον ποιητή να ανατριχιάζει για ό,τι κρύβει (*Το Απείρο*), τον έναν από τους τρεις ερημίτες του Yeats που φοβάται την τιμωρία του Θεού επειδή τον πήρε ο ύπνος (*The three hermits*), τον γάτο Μιναλούς της Maud Gonne, που παλεύει να φτάσει την απόμακρη Σελήνη κι εγκαταλείπει αποκαρδιωμένος (*The Cat and the Moon*), το χιονοδρόμο του Ρικς που χάνεται επειδή κανείς δεν τον ακούει (*Μίλα Σιγά*). Ο τίτλος της συγκεκριμένης έκδοσης, που περιλαμβάνει δύο έργα του Yeats, δείχνει ότι ο Ιρλανδός από το Sligo δεν πέρασε απαρατήρητος από την Παγκόσμια Λογοτεχνία.

Τα έξι πρώτα ποιήματα της Ανθολογίας (*Ο Ερωτευμένος*, *Σε ένα Σάξονα ποιητή*, *Ιωάννης 1,14*, *Σε ένα γηραιό ποιητή*, *Σε έναν που δεν είναι πια νέος*, *Εμάνουελ Σβέντενμποργκ*) ανήκουν στον Αργεντινό ποιητή **Jorge Luis Borges**, ιδρυτή της μεταμοντερνιστικής λογοτεχνίας, η οποία εισήγαγε την απομάκρυνση από τις καταστάσεις της ζωής κι εμβάθυνε στη σκέψη πάνω στη δημιουργική εργασία και στην αυτοεξέταση. Τα έργα του έχουν σύντομη μορφή επειδή πίστευε ότι μπορεί κανείς να πει τα πάντα μέσα σε πέντε λεπτά κουβέντας. Επηρεασμένος από τον Συμβολισμό, ανέπτυξε στην ποίησή του τις έννοιες της φύσης του χρόνου και του απείρου, την εμμονή του με τους καθρέφτες και τους λαβυρίνθους, την πραγματικότητα και την ταυτότητα. Δεν εγκατέλειψε την γραφή της ποίησης σε όλη τη διάρκεια της ζωής του. Για τα σονέτα του, επέμενε να μεταφράζονται ελεύθερα μεν, αλλά σαν σονέτα.

Για τον Μπόρχες, το μετάφρασμα μπορεί να αποτελεί βελτίωση του πρωτοτύπου. Εναλλακτικές ή αντιφατικές εκδοχές ενός έργου μπορούν να έχουν την ίδια ισχύ με το πρωτότυπο ενώ, αντίθετα, μια κυριολεκτική απόδοση μπορεί να απέχει αρκετά από αυτό. Οι επιρροές στα έργα του προέρχονται από κείμενα χριστιανικά (*Ιωάννης 1,14*, με ξεκάθαρη αναφορά στον Ιησού και τη ζωή του), βουδιστικά, ισλαμικά κι εβραϊκά (όπως και ο γεννημένος στο Τελ Αβίβ, Αμίρ Ορ, τελευταίος ποιητής της Ανθολογίας). Ο Μπόρχες αγάπησε την παλιά αγγλική ποίηση και βρίσκουμε διάσπαρτα μεσαιωνικά στοιχεία στο ποίημα *Σ' ένα Σάξονα Ποιητή*, όπου εκφράζει το θαυμασμό του για τον άγνωστο συγγραφέα του έπους *Beowulf* - είναι γνωστό πως ο Αργεντινός είχε έρθει σε επαφή με τις ελεγείες *Seafarer & Wanderer*. Άλλες επιρροές του Μπόρχες είναι από το λογοτεχνικό κίνημα του *Ultraism*, (ιδιαίτερα στο έργο του *Fervor de Buenos Aires*), που άνθισε στην ισπανική και ισπανοαμερικανική ποίηση μετά τον Α' Π.Π., κίνημα που χαρακτηρίστηκε από τη χρήση του

ελεύθερου στίχου, τους περίπλοκους μετρικούς νεωτερισμούς, τις τολμηρές εικόνες και τους συμβολισμούς, ενάντια στην καθιερωμένη μορφή και το περιεχόμενο.

Ο Μπόρχες εισήγαγε τον Ουλτραϊσμό στη νότιο Αμερική το 1921, προσελκύοντας το ενδιαφέρον ποιητών όπως ο Pablo Neruda. Οι ομοιότητες με τον Μοντερνισμό είναι εμφανείς. Στην ποίηση του Αργεντινού συναντάμε στοιχεία από τον Όμηρο, τον Πλάτωνα, τον Βιργίλιο, τον αγαπημένο του Edgar Allan Poe, τον Walt Whitman και τον Franz Kafka. Τα έργα του Μπόρχες δίνουν την εντύπωση μικρών ιστοριών, λόγω της προτίμησής του για τη συντομία, όπως προαναφέρθηκε. Ο ίδιος πίστευε ότι όλοι είμαστε ένας, ενωμένοι μέσα στον τόπο και το χρόνο, ότι τίποτα δεν είναι καινούριο κι ότι η δημιουργία είναι στο βάθος *αναδημιουργία*.

Η επιλογή των έξι ποιημάτων του από τον Βαγενά δεν είναι τυχαία: έχουν τη μορφή του σονέτου, αναφορές στην αρχαιότητα (η δοξασμένη Ρώμη, η Βαβυλώνα, η Διδώ, ο Άδης, ο Αχιλλέας), θρησκευτικές αναφορές (ο Ιωάννης, ο Ιησούς και το Πάθος Του), την αγάπη του για την παλιά αγγλική ποίηση, τις μεταφυσικές του ανησυχίες (την αρμονία του Κόσμου, το Ωραίο, την αιθάλη του μηδενός, το υφάδι του χρόνου, Το Αιώνιο), σύμβολα (γρίφοι, ρολόγια, καθρέφτες), τον θαυμασμό του για μορφές του παρελθόντος (τον δημιουργό του *Beowulf*, τον Αχιλλέα, τον Σουηδό επιστήμονα, φιλόσοφο και θεολόγο E. Σβέντενμποργκ, που “μιλούσε μυστικά με τους αγγέλους” και απείχε από τα γήινα). Ο Μπόρχες αναμιγνύει μέσα σε όλα αυτά τον Έρωτα (εσύ *μονάχα* *υπάρχεις....φως μου*), το δέος του για τη Σελήνη - όπως και ο Yeats-, τον ήλιο, το χιόνι που καλύπτει τα πάντα πέφτοντας (όμοια με τον Robert Frost, επίσης μοντερνιστή), και τον Φόβο του Θανάτου: ο Θάνατος φέρνει τη Λήθη, *τα πρόσωπα και τα ονόματα των ποιητών χάνονται* και οι ίδιοι περνάνε στην Αιωνιότητα μέσα από τα Δημιουργήματά τους. Οι μνήμες χάνονται κι αυτές αλλά οι στίχοι μένουν. Ο Άνθρωπος αγωνιά για την μετά θάνατον ζωή, όπως οι τρεις Ερμηίτες του Yeats.³⁰

Αφήνοντας τον Αργεντινό, ο Βαγενάς μας συστήνει τον μοντερνιστή **Robert Frost** και το έργο του *Σταματώντας στο δάσος ένα χιονισμένο βράδυ*. Ο Frost, μαζί με τους ομοϊδεάτες του T.S. Eliot και Ezra Pound, προσπάθησε να αποκοπεί από το παρελθόν, επαναστατώντας ενάντια στην “κλισέ” ποιητική άρθρωση και στην μονότονη κανονικότητα του μέτρου της Βικτωριανής και Εδουαρδιανής ποίησης. Ο Frost προσάρμοσε το ρυθμό των έργων του στη διάθεσή του και διαμόρφωσε το μέτρο καθώς προχωρούσε. Έχοντας δουλέψει σε φάρμα για δέκα χρόνια, δεν έκρυβε την αγάπη του για τη φύση (στο συγκεκριμένο ποίημα, κάποιος βρίσκεται μόνος του σε ένα δάσος και νιώθει την απομόνωση, την ησυχία του χιονιού που πέφτει αλλά και το φόβο του επικείμενου θανάτου. Ο ιδιοκτήτης της γης είναι κάπου μακριά του, το ίδιο κι ο Θεός, ενώ το άλογό του τον επαναφέρει στην πραγματικότητα). Τα καλύτερα έργα του Frost είναι βλοσυρά και συνήθως κάτι κρύβουν πίσω από τις απεικονίσεις της φύσης: το φόβο για το τέλος που, αργά ή γρήγορα, θα έρθει.³¹

Εδώ, ο Frost σεβάστηκε το μέτρο και ο μεταφραστής Βαγενάς σεβάστηκε με την σειρά του τον Frost. Τόσο το πρωτότυπο όσο και το μετάφρασμα έχουν μουσικότητα. Ο μεταφραστής αυτονόητα δίνει τιμητική θέση στον Frost μέσα στην ανθολογία του. Όπως και οι Borges και Yeats, ο Αμερικανός πλουτίζει την ποίησή του με αναφορές στα στοιχεία της φύσης, στο φεγγάρι, στο νερό, στους λόφους, στα δέντρα, αλλά και στην αγάπη, στο μεταφυσικό, στο Θάνατο. Όπως κι ο Μάσιμο Μπετελόνι, αναρωτιέται πάνω στο Αιώνιο, το τώρα που γίνεται αύριο, το τέλος και την αρχή. Όπως ο Λεοπάρντι, μιλάει για την ερημιά, το φόβο για το Άγνωστο, για ό,τι κρύβεται πέρα από αυτό που βλέπουν τα μάτια, το υπερκόσμιο και τη μοναχικότητα του ανθρώπου. Η μουσικότητα της ποίησής του θυμίζει την αντίστοιχη του Μπρεχτ, γυμνή από περιττά στολίδια. Η αναφορά του στο χιόνι, απαλό και δυνατό ταυτόχρονα, παραπέμπει στο ποίημα του Ρικς *Μίλα σιγά*: το χιόνι μπορεί να σε σκοτώσει, να σου δώσει την εντύπωση ότι είσαι μόνος στον κόσμο (Φροστ), ή και να κρύψει τελείως ότι κάποτε υπήρξες (Μπόρχες).

Η Ρωσίδα ποιήτρια **Anna Akhmatova** στο έργο της *Ρέκβιεμ 1,5,8* αφιερώνει το πρώτο μέρος στη σύλληψη του τρίτου συζύγου της Nikolay Punin, με σαφείς αιχμές ενάντια στο μπολσεβικικό καθεστώς και την Οκτωβριανή Επανάσταση. Τα υπόλοιπα 9 μέρη αφορούν το γιό της Lev Gumilev, που πέρασε δέκα χρόνια σε

30 Βαγενάς, Ν., *Οι τρεις Ερμηίτες & άλλα ποιήματα*, εκδ. ΠΕΡΙΣΠΩΜΕΝΗ, φυλλάδιο τέταρτο, Νοέμβριος 2017, σελ. 3 – 8.

31 Βαγενάς, ό. π., σελ. 9, Πρόλογος.

καταναγκαστικά έργα στη Σιβηρία. Όλο το ποίημα είναι διάσπαρτο από την αγωνία της και την αγωνία άλλων γυναικών που περίμεναν έξω από τη φυλακή του Λένινγκραντ στη Σοβιετική Ρωσία για να μάθουν για τις τύχες των ανθρώπων τους. Όπως κι ο Μπρεχτ, που αντιστάθηκε στο ναζιστικό καθεστώς καταφεύγοντας στις Σκανδιναβικές χώρες, στο Παρίσι και τελικά στις Η.Π.Α, η Αχμάτοβα βρέθηκε στην Τασκένδη μαζί με άλλους διανοούμενους.

Οι επιρροές στο έργο της από την ευρωπαϊκή λογοτεχνία και τους Σκανδιναβούς συγγραφείς είναι φανερές, όπως και ο φόβος του θανάτου, περισσότερο για τους αγαπημένους της παρά για την ίδια, οι θρησκευτικές αναφορές (ξίδι και χολή, προσευχή, εικόνισμα, θυμιατήρι), η απόσταση του Θεού από τον πάσχοντα θνητό που μάταια προσεύχεται, η εχθρική σελήνη που “απειλεί με χαμό”, σαν το άκαρδο φεγγάρι που περιπαίζει το γάτο-Yeats και την αιματηρή σελήνη του Borges. Ο άνθρωπος είναι μόνος, αντιμέτωπος με τη μοίρα του. Η απαισιοδοξία της ποιήτριας αντανακλά εκείνη του Μπεττελόνι, του Μπερενγκάρτεν που μιλά για *το μαύρο φως πίσω από τη λάμψη της ημέρας* και για *το άρμα της νύχτας*, του Yeats που εγκαταλείπει πια τον αγώνα για να κερδίσει την καρδιά της Maud Gonne, του Μπρεχτ που δεν αντιστέκεται καθόλου στους *ανήμερους ληστές* αλλά πρόθυμα τους παραχωρεί τα *κλειδιά*, του Ρικς που δεν ελπίζει πως ο χιονοδρόμος του θα σωθεί και του Μπρόντσκι που, σαν άλλος Οδυσσέας, επιστρέφει σπίτι του αλλά όλα έχουν χαθεί. Η ματαιότητα της ζωής σε όλο της το μεγαλείο είναι αποτυπωμένη στα ποιήματα της συλλογής του Βαγενά.³²

Ο εβραϊκής καταγωγής βρετανός ποιητής και μεταφραστής **Richard Berengarten** αποτίει φόρο τιμής στο Γ. Σεφέρη με τα ποιήματά του *Μαύρο Φως Α' & Μαύρο Φως Β'*. Όπως κι ο Μπόρχες, πιστεύει ότι ο συγγραφέας του *Beowulf* ζει μέσα από το έργο του, έτσι κι ο Μπερενγκάρτεν λέει ότι *η ποίηση είναι μία πρόκληση στη θνητότητα και μία κριτική του Θανάτου*. Τα συγκεκριμένα ποιήματα, που γράφτηκαν στο Cambridge το 1983, έχουν σα στόχο τη διατήρηση του ελληνικού φωτός. Ο ποιητής ζητά να έρθει σε επαφή με αυτούς που προσπάθησαν να μεταφράσουν αυτό το φως και να το μετατρέψουν σε ποίηση. Βλέπουμε κι εδώ επιρροές από τους μοντερνιστές ποιητές, από τον ίδιο το Σεφέρη, από τον T.S.Eliot και τα *Τέσσερα Κουαρτέτα* του κι από τον Ezra Pound, ωστόσο ο Μπερενγκάρτεν χρησιμοποιεί παραδοσιακές φόρμες των εποχών πριν τον 20ό αιώνα. Οι εικόνες των αλόγων που σέρνουν το άρμα, η αντίθεση ζωής-θανάτου μέσα από τον παράδοξο τίτλο *Μαύρο Φως*, η αναφορά στον Θεό-Ποιητή και στα ουράνια σώματα, ο ουρανός και η θάλασσα, ενώνουν την ποίηση του Βρετανού με των συνοδοιπόρων του σε αυτή την Ανθολογία του Νάσου Βαγενά.³³

Τις μεταφυσικές ανησυχίες που αναφέραμε συναντάμε και στο έργο του **Giacomo Leopardi** *Το Άπειρο*, όπου υποστηρίζει λίγο-πολύ ότι για να ζήσει κανείς μια ευτυχισμένη ζωή, πρέπει να τρέφει αυταπάτες. Ο ίδιος χαίρεται για τα δέντρα που του κρύβουν τη θέα: μόνο έτσι μπορεί να γράψει ποίηση που δεν θα μπορούσε να γράψει αν όλα ήταν φανερά μπροστά του. Παρόντες κι εδώ οι κλασσικοί, η φιλοσοφία, η φύση, η μοναξιά-μοναχικότητα και η θνητότητα.³⁴

Ο Γερμανός **Bertolt Brecht**, επαναστάτης μέσα από την ποίησή του, με επιρροές από τους “καταραμένους ποιητές” και τον Kipling, θεωρείται δύσκολος στο να μεταφραστεί. Κάθε ποίημά του, όπως και του Μπόρχες, αφηγείται μια μικρή ιστορία. Εξόριστος από το καθεστώς, υπήρξε ένας *sardonic humorist*.

Στο ποίημά του *Ιθάκη*, ο Ρώσος **Josif Brodski**, ενθαρρυσμένος στο έργο του από την Αχμάτοβα, παρουσιάζει το μύθο του Οδυσσέα που έπειτα από μακρά περιπλάνηση γυρνάει στον τόπο του κι ανακαλύπτει ότι τίποτα δεν είναι όπως το άφησε. Παρόμοια απόγνωση χαρακτηρίζει και το *Μίλα Σιγά* του **David Ricks**, όπου το χιόνι του Φροστ και του Μπόρχες, πιο απειλητικό τώρα, θάβει το χιονοδρόμο. Ο Ρικς δεν κρύβει την επίδραση στην τέχνη του των κλασσικών, της φιλοσοφίας, του Καβάφη και των ιδεολογιών της μοντέρνας Ελλάδας.³⁵

Τελευταίος στη συλλογή του Βαγενά ο εβραϊκής καταγωγής **Amir Or** με τους *Βαρβάρους* του. Ο Or μελέτησε τις αρχαίες ελληνικές θρησκείες, τους παλιούς μύθους, τους απομακρυσμένους πολιτισμούς και τη

32 Βαγενάς, ό. π., σελ. 11, 12.

33 Βαγενάς, ό. π., σελ. 13, 15.

34 Βαγενάς, ό. π., σελ. 14.

35 Βαγενάς, ό. π. σελ. 19, 20.

φιλοσοφία. Αυτό το τελευταίο στοιχείο είναι κοινό σε πολλούς από τους ποιητές της Ανθολογίας, ενώ κυρίαρχο στοιχείο εδώ είναι η υποταγή στους βαρβάρους. Όπως και στο *Όταν Ήρθαν* του Μπρεχτ, η παράδοση ήταν άνευ όρων.

William Butler Yeats: The three hermits-The Cat and the Moon

Ύστερα από αυτή τη γενικότερη ματιά στην ποιητική συλλογή του Νάσου Βαγενά, το συμπέρασμα που θα μπορούσε να βγάλει κανείς για την Ανθολογία του είναι ότι και οι έντεκα ποιητές που “φιλοξενούνται” στις σελίδες της ξεχώρισαν ο καθένας για το ύφος και τη συμβολή του στην εποχή που έζησε. Το έργο τους μελετάται ακόμα και τα μηνύματά τους είναι πιο επίκαιρα από ποτέ.

Με αφορμή τον τίτλο *Οι τρεις Ερημίτες*, ας συνεχίσουμε το ταξίδι μας στην ποίηση του W.B. Yeats, ξεκινώντας από την σύντομη ομώνυμη ιστορία του Λέοντος Τολστόι. Γράφτηκε το 1885, κατά τη διάρκεια της συγγραφής της Anna Karenina, όταν ο Ρώσος συγγραφέας απέκτησε μια εμμονή με το νόημα και το σκοπό της ζωής, και τα κεντρικά πρόσωπα είναι τρεις ανώνυμοι μοναχοί, οι οποίοι ζουν σε ένα απομονωμένο νησί ένα βίο περισυλλογής και προσευχής για τη σωτηρία της ψυχής τους. Το συγκεκριμένο ποίημα του Yeats είναι ένα από τα τέσσερα που έγραψε ο Ιρλανδός με την ίδια θεματολογία και δημοσιεύτηκε στη συλλογή του *Responsibilities* (1916).

The Three Hermits

*Three old hermits took the air
By a cold and desolate sea,
First was muttering a prayer,
Second rummaged for a flea;
On a windy stone, the third,
Giddy with his hundredth year,
Sang unnoticed like a bird.
“Though the Door of Death is near
And what waits behind the door,
Three times in a single day
I, though upright on the shore,
Fall asleep when I should pray”.
So the first but now the second,
“We’re but given what we have earned
When all thoughts and deeds are
reckoned
So it’s plain to be discerned
That the shades of holy men
Who have failed being weak of will,
Pass the Door of Birth again,
And are plagued by crowds, until
They’ve the passion to escape”.
Moaned the other, “They are thrown
Into some most fearful shape”.
But the second mocked his moan:
“They are not changed to anything,
Having loved God once, but maybe,
To a poet or a King
Or a witty lovely lady”.
While he’d rummaged rags and hair,
Caught and cracked his flee, the third,*

*Τρεις ερημίτες γέροντες μιά μέρα
βγήκαν στη θάλασσα να πάρουν αέρα.
Μουρμούριζε μιά προσευχή ο πρώτος,
ο δεύτερος έζυνε το πλευρό του,
πούπουλο ο τρίτος στα εκατό του χρόνια
τραγούδαε σαν μικρό πουλί στα κλώνια.
Ο πρώτος είπε: “Αν κι είμαι εμπρός στη Θύρα
του Θανάτου και σ’ό,τι είναι πιο πέρα,
κι είμαι όρθιος, τρεις φορές αυτή τη μέρα
αντί για προσευχή τον ύπνο επήρα”.
Ο δεύτερος: “Μας έχει ο Θεός χαρίσει
ό,τι απ’τον βίο μας έχουμε κερδίσει.
Είναι εύκολο γι’ αυτό κανείς να εικάσει
ότι οι σκιές των οσίων που έχουν χάσει
τη θέληση περνούν πάλι τη Θύρα
της Γέννησης ζητώντας μια άλλη μοίρα,
κι ότι οι βαθειές οδύνες τους δεν λήγουν
όσο δεν βρουν το σθένος να ξεφύγουν”.
Στέναζε ο τρίτος: “Είναι αυτοί που η μοίρα
τους χάρισε την πιο αποτρόπαια κλήρα”.
Ο δεύτερος κορόιδεψε τον στόνο:
“Σε τίποτα”, είπε, “δεν αλλάζει όποιος
αγάπησε τον Θεό. Γι’ αυτό ίσως μόνο
Ποιητής ή βασιλιάς μπορεί να γίνει
ή, ακόμα, κάποια εράσμια δεσποσύνη”.
Κι ενώ ζυνόταν κι έσπαζε τον ψύλλο
που είχε ματώσει το πλευρό του, ο τρίτος,
πούπουλο στα εκατό του χρόνια,
Τραγούδαε σαν μικρό πουλί στα κλώνια.*

*Giddy with his hundredth year,
Sang unnoticed like a bird.*

(μετάφραση Νάσου Βαγενά)

Προφανώς επηρεασμένος από την ιστορία του Τολστόι, ο Ιρλανδός παρουσιάζει μία διαφορετική εκδοχή της. Και οι δύο ασχολούνται με την αγωνία των τριών γερόντων για τη σωτηρία της ψυχής τους, αλλά ενώ διαβάζοντας κανείς την ιστορία του Ρώσου διαπιστώνει στο τέλος ότι αυτοί έχουν ήδη φτάσει στα μέτρα της αγιότητας, αφού περπατάνε πάνω στη θάλασσα σαν τον Ιησού, το ποίημα του Yeats παρουσιάζει μία τελείως διαφορετική εικόνα των ηλικιωμένων ερημιτών. Και οι τρεις περιμένουν τον αναπόφευκτο θάνατο, ο καθένας με διαφορετική διάθεση και νοητική κατάσταση. Ο πρώτος αισθάνεται τύψεις για την αδυναμία του σαρκίου του: αντί να προσευχηθεί όπως όφειλε, κοιμήθηκε τρεις φορές μέσα στην ημέρα. Ο δεύτερος πιστεύει ότι λόγω της “αγίας” ζωής τους θα έχουν στον άλλο κόσμο ανθρώπινη όψη, μια μορφή, δώρο από το Θεό: ποιητές ή βασιλιάδες ή ακόμα και *witty lovely ladies*, κάτι ανώτερο και ευγενές, όπως αρμόζει σε όσους υπηρέτησαν τον Θεό. Ο τρίτος, ανάλαφρος αλλά και ξένοιαστος, τραγουδάει σαν πουλί, παρά τα εκατό χρόνια του και δεν μπαίνει στον κόπο να φιλοσοφήσει ιδιαίτερα. Στον δεύτερο γέροντα υπάρχει η αντίθεση ανάμεσα στον ψύλλο που τον ταλαιπωρεί και τα μετά θάνατον μεγαλεία που ονειρεύεται, οι αγαπημένες αντιθέσεις του Yeats.

Η γλώσσα του Ιρλανδού είναι γήινη, ανεπίσημη, όπως όλων των μοντερνιστών: δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει στο ίδιο ποίημα ανησυχίες φιλοσοφικές, όπως το τι υπάρχει πέρα από τη Θύρα του Θανάτου, και κάτι τόσο ασήμαντο και πεζό όσο ένας ψύλλος. Το ποίημα κλείνει με τον τρίτο ερημίτη, τον τραγουδιστή, τον ανάλαφρο σαν πουλί, για τον Yeats σύμβολο της μοναχικής ψυχής, της *majestic, subjective soul*. Ο πιο αφελής από όλους, αυτός με την παιδιάστικη ψυχή που συγκρούεται με την ηλικία του, ο τρίτος ερημίτης, είναι ο μόνος από τους τρεις που έχει αποκτήσει τη χαρά που συχνά συναντάμε στα τελευταία ποιήματα του Ιρλανδού, μια *tragic joy*. Έχει, ίσως, φτάσει και αυτός στα μέτρα της αγιότητας των μοναχών στην ιστορία του Τολστόι.

Το ποίημα γράφτηκε στο Stone Cottage του Sussex στις 5 Μαρτίου 1913. Ο τόνος του πιθανόν να έχει δεχθεί το σχολιασμό και την επίδραση του Ezra Pound, ο οποίος ήταν τότε γραμματέας του Yeats, τον θαύμαζε απεριόριστα αλλά δεν δίσταζε, παρά την μεγάλη διαφορά ηλικίας μεταξύ τους, να ασκεί στον μεγαλύτερό του Yeats σκληρή κριτική, όποτε το έκρινε αναγκαίο. Ο ίδιος ο Yeats γράφει στην εισαγωγή του στο *A vision* με τίτλο Ένα μικρό δέμα για τον Έζρα Πάουντ: “Ο Έζρα Πάουντ, που η τέχνη του είναι το αντίθετο της δικής μου, που η κριτική του σκέψη επιδοκιμάζει ό,τι εγώ καταδικάζω στο έπακρο, ο άνθρωπος με τον οποίο θα έπρεπε να τσακωνομαι όσο με κανέναν άλλο, αν δε μας έδενε το αίσθημα της στοργής, ζει χρόνια τώρα σ’ ένα σπίτι.....στη θάλασσα”. Οι δυό τους ήταν εξίσου απορροφημένοι σε αυτό που ο Pound ονομάζει *υψηλές πτήσεις του νου*. Είναι πολύ πιθανό ο Αμερικανός να έπεισε τον Ιρλανδό να “σκληρύνει” λίγο το ύφος και την έκφρασή του. Το ποίημα πλησιάζει στο τροχαϊκό τετράμετρο και στο Σαιξπηρικό σονέτο και συναντάμε σε αυτό διαφορετικές απόψεις της θεωρίας της αναγέννησης και της μετενσάρκωσης. Αυτό το τελευταίο απασχολούσε πολύ τον Yeats και ήταν εκείνο που, καθώς ο θάνατος πλησίαζε, του έδινε τη δύναμη να ελπίζει και να δημιουργεί με ζωηράδα. Σε αντίθεση με τον T. S. Eliot, πίστευε ότι η τέχνη πρέπει να είναι γεμάτη ενέργεια.

Το δεύτερο ποίημα του Yeats που κοσμεί την Ανθολογία του Βαγενά είναι *Ο Γάτος και η Σελήνη*. Η πρώτη ανάγνωση του έργου δίνει την εντύπωση ότι το ποίημα περιγράφει ένα παιχνίδισμα ανάμεσα σε ένα γάτο και στο φεγγάρι: ο γάτος Minnaloushe τριγυρνάει ανήσυχος μέσα στη νύχτα, με ένα στόχο αδύνατο: να πιάσει το φεγγάρι. Τον μαγεύει η σελήνη, κάνει το αίμα του να αναρριγεί. Γνωρίζοντας την αδυναμία του ποιητή για τους συμβολισμούς και λαμβάνοντας υπόψη ότι Minnaloushe είχε ονομάσει τον γάτο της η Maud Gonne, συμπεραίνουμε ότι πιο περίπλοκες καταστάσεις κρύβονται πίσω από το φαινομενικά αθώο παιχνίδισμα. Ολόκληρο το ποίημα είναι μια επιβλητική εικόνα και μια αποτύπωση του ανέφικτου.

The Cat and the Moon (1919)

W.B. Yeats

The cat went here and there
And the moon spun round like a top,
And the nearest kin of the moon
The creeping cat, looked up.
Black Minnaloushe stared at the moon,
For, wander and wail as he would
The pure cold light in the sky
Troubled his animal blood.
Minnaloushe runs in the grass
Lifting his delicate feet.
Do you dance, Minnaloushe, do you dance?
When two close kindred meet,
What better than call a dance?
Maybe the moon may learn,
Tired of that courtly fashion,
A new dance turn.
Minnaloushe creeps through the grass
From moonlit place to place,
The sacred moon overhead has
taken a new phase.
Does Minnaloushe know that his pupils
Will pass from change to change,
And that from round to crescent,
From crescent to round they range?
Minnaloushe creeps through the grass
Alone, important and wise
And lifts to the changing moon
His changing eyes.

Ο γάτος στριφογύρναε πάνω-κάτω
και η σελήνη γυρόφερνε τον γάτο,
τον πιο στενό της συγγενή,
Που την περίμενε ώρα να φανεί.
Ο μαύρος Μιναλού ψηλά κοιτούσε,
γιατί, καθώς αργά γυροβολούσε,
το αίμα του αναρρίγαε, το γατίσιο,
Στο θείο της κρύσταλλο το φεγγαρίσιο.
Ο Μιναλού χορεύει στο χορτάρι
Σηκώνοντας το λεπτό του ποδάρι.
Σ' αρέσει να χορεύεις, Μιναλού;
Το ξέρω, ο νους σου δεν πηγαίνει αλλού.
Όταν δύο συγγενείς στενοί ανταμώνουν
δεν είναι φυσικό να ξεφαντώνουν;
Κι έτσι, ίσως μπουχτισμένη από την τόση
μεγαλοπρέπεια, η σελήνη ξεδώσει.
Ο Μιναλού κυνηγάει στο χορτάρι
το σεληνόφωτο, λες κι είναι κουβάρι,
γιατί εκεί ψηλά η σεπτή σελήνη
Το ένα της πρόσωπο πίσω από τ'άλλο δίνει.
Το ξέρει τάχα ο Μιναλού ότι οι κόρες
των ματιών του, καθώς περνούν οι ώρες,
αλλάζουν απ'τη μια στιγμή στην άλλη,
Άδειες, μισές, γεμάτες, άδειες πάλι;
Ο Μιναλού βαδίζει στο χορτάρι
μόνος, σοφός, στυλάτος, με καμάρι,
υψώνοντας τα μάτια στη σελήνη
Που, όπως αυτά, κι αυτή αναβοσβήνει.

(μετάφραση Νάσου Βαγενά)

Στην ουσία, πρόκειται για ένα χορό ανάμεσα σε εραστές: το φεγγάρι είναι η Maud κι ο γάτος είναι ο Yeats που πασχίζει μάταια να την φτάσει. Σχεδόν τον κοροϊδεύει: *σ' αρέσει να χορεύεις, Μιναλού;* Η περιστροφή ίσως υπονοεί ότι η Gonne αλλάζει συνέχεια τη στάση της απέναντί του, όπως το φεγγάρι εναλλάσσει τις φάσεις του.

Στην πραγματικότητα, αυτό κράτησε για περίπου 50 χρόνια ξεκινώντας τον Ιανουάριο του 1889, όταν ο Yeats σε ηλικία 24 ετών την πρωτοσυναντά. Στις *Αυτοβιογραφίες* του καταθέτει: *“Ήμουν εικοσιτριών ετών όταν άρχισε να κλονίζεται η ζωή μου...Ήταν σα να βγήκε από κάποιο φημισμένο πίνακα ζωγραφικής...η επιδερμίδα της φαινόταν σαν άνθος της μηλιάς...το ανάστημά της ήταν τόσο επιβλητικό που φάνταζε σαν θεϊκής καταγωγής...”*. Πόσες γυναίκες είχαν στη ζωή τους το προνόμιο μιας τέτοιας περιγραφής αλλά και μακρόχρονης αφοσίωσης από ένα ποιητή του μεγέθους του Νομπελίστα Yeats; Ωστόσο η Gonne παραμένει απρόσιτη μέχρι το τέλος. Εκείνος την βλέπει παντού αλλά δεν μπορεί να την προσεγγίσει. Βλέπει τον εαυτό

του σαν μία γάτα που έρπει (creeping cat) και τον μισεί γι' αυτό. Δεν ελέγχει τον εαυτό του όταν βρίσκεται κοντά της, *το αίμα του αναρρίγαε το γατίσιο, στο θείο της κρύσταλλο το φεγγαρίσιο*. Ο Μιναλός χορεύει στο χορτάρι κι ο ποιητής παίρνει μέρος σε ένα χορό που δεν τελειώνει ποτέ, σε μια άνιση μάχη. Παρακάτω, *ίσως μπουχτισμένη από την τόση μεγαλοπρέπεια, η σελήνη ξεδώσει και ίσως η Maud να ενδώσει στον έρωτά του*. Οι κόρες των ματιών του αλλάζουν, οι δυο τους θα αλλάξουν με το πέρασμα των χρόνων μα ο ποιητής δυσανασχετεί κουρασμένος από την αιώνια αγάπη που νιώθει.

Η αναφορά στην έννοια της μεταβλητότητας (mutation) είναι ολοφάνερη: αλλάζουν οι κόρες των ματιών όπως και οι φάσεις της σελήνης. Το ποίημα κλείνει με αυτοέπαινο του Yeats: *μόνος, σοφός, στυλάτος, με καμάρι*. Ίσως, τελικά, ο εραστής γάτος-Yeats δεν είναι τόσο αδύναμος όσο η αγαπημένη του και η απόρριψή της τον κάνουν να πιστεύει. Ίσως πάλι, μαζεύοντας όση αξιοπρέπεια του απέμεινε, τα παρατάει: έχουμε *αποδοχή* (acceptance), το τελευταίο στάδιο του πένθους.

Με τους Μοντερνιστές, οι ερμηνείες μπορούν να είναι άπειρες. Το ποίημα έχει ρυθμό και μορφή τραγουδιού, ο γάτος χορεύει στο χορτάρι και η σελήνη στον ουρανό: δύο άνθρωποι μπορούν να είναι ενωμένοι αν και διαφορετικοί κι απόμακροι, παραπέμποντας στην παραβολή του *αυγού* (ασπράδι-κρόκος) από το *Συμπόσιο* του Πλάτωνα. Ο Ιρλανδός έχει εντυπώσει στο φεγγάρι και στις φάσεις του και θεωρεί ότι η Πανσέληνος είναι το απόγειο της ομορφιάς του. Αυτό το μοτίβο των αλλαγών της σελήνης πίστευε ότι ισχύει τόσο για τις ιστορικές περιόδους (η ιστορία επαναλαμβάνεται) όσο και για τη ζωή του ατόμου: γέννηση-ωριμότητα-θάνατος, αυτό που ο Yeats ονόμαζε *gyres*, δηλαδή **κυκλική κίνηση, σπείρα, στρόβιλο**.

Σε ένα τελικό σχολιασμό των δύο ποιημάτων του Yeats που μεταφράστηκαν από τον Ν. Βαγενά, θα μπορούσαμε να καταλήξουμε στα εξής:

Η μετάφραση του ποιήματος *Οι τρεις Ερημίτες* είναι αρκετά ελεύθερη. Ο μεταφραστής αποστασιοποιείται από το πρωτότυπο φροντίζοντας περισσότερο να παρουσιάσει ένα άρτιο έργο τέχνης παρά να προσκολληθεί στο δημιούργημα του Yeats, το οποίο χρησιμοποιεί σαν σημείο αναφοράς μάλλον. Το πρωτότυπο έχει σταυρωτή ομοιοκαταληξία ενώ ο Βαγενάς ριμάρει τους στίχους ανά δύο στο μεγαλύτερο μέρος του μεταφράσματος. Κάποιες φράσεις παραλείπονται τελείως (π.χ. On a windy stone, on the shore), ενώ η λέξη *unnoticed* που ο Ιρλανδός χρησιμοποιεί δύο φορές παραλείπεται και τις δύο από τον Βαγενά ή είναι ίσως κρυμμένη στην απόδοση *στα κλώνια*. Η λέξη *giddy* έχει την έννοια του ελαφρόμυαλου, του ζαλισμένου από χαρά. Ο Βαγενάς την αποδίδει σαν *πούπουλο*. Το μετάφρασμα διατηρεί την επανάληψη των στίχων *The third, giddy with his hundredth year, sang unnoticed like a bird: Ο τρίτος, πούπουλο στα εκατό του χρόνια, τραγούδαε σαν μικρό πουλί στα κλώνια*, ίσως επειδή ο τρίτος ερημίτης κρατάει την πιο σωστή στάση απέναντι στο θάνατο: δεν τον τρομάζει ούτε τον απασχολεί η αναγέννησή του με την όποια μορφή.

Στο *Ο Γάτος και η σελήνη*, το μέτρο είναι κυρίως ιαμβικό για να δώσει τον τόνο ενός χορού: The CAT went HERE and THERE ή The CREEPIng CAT looked UP. Όλο το έργο είναι γεμάτο μουσικότητα, καθώς δίνει την εντύπωση του ρυθμού ενός βαλς. Αυτή τη μουσικότητα και τον ρυθμό, ο Βαγενάς φροντίζει να τα διατηρήσει στο μετάφρασμα, ακόμα κι αν αυτό σημαίνει μια αρκετά πιο ελεύθερη απόδοση. Σκοπός του είναι να μην χαθεί το νόημα κι ό,τι αυτό υπαινίσσεται: δύο τελείως ανόμοιοι εραστές χορεύουν μες στη νύχτα ενώ η απόσταση μεταξύ τους είναι τεράστια. Δεν θα σμίξουν ποτέ, είτε γιατί είναι αταίριαστοι και τους χωρίζουν πολλά, είτε γιατί ο ένας από τους δύο αρέσκεται στο να βασανίζει τον άλλον με υποσχέσεις που δεν πρόκειται να τηρήσει. Η εικόνα του γάτου και του φεγγαριού φέρνει ξεκάθαρα στο νου την ιδιόρρυθμη σχέση Gonne-Yeats, που δεν σταμάτησε ούτε μετά το γάμο τους με διαφορετικούς συντρόφους.

Ο Βαγενάς συγκεντρώνει στο έργο του ***Ποίηση και Μετάφραση***, Στιγμή, Αθήνα, 2004, μελέτες τριάντα ετών πάνω στις απόψεις του περί μετάφρασης. Εκεί μπορεί να βρει κανείς κείμενα πάνω σε ποιητές όπως ο Καβάφης, ο Βηλαράς, ο Παλαμάς, ο Ελύτης, ο Eliot αλλά και οι “καταραμένοι ποιητές” Rimbaud και Lautréamont. Ο ίδιος πρεσβεύει ότι *μία ιστορία της Λογοτεχνίας που δεν περιλαμβάνει τις μεταφράσεις είναι μία ελλιπής ιστορία. Μία ποιητική ανθολογία που δεν περιλαμβάνει μεταφράσεις είναι μία ελλιπής ανθολογία* (σελ. 69). Αυτή του η δήλωση εξηγεί με το παραπάνω την ενασχόλησή του με τη μεταφραστική διαδικασία.

Οι μελέτες και οι μεταφράσεις του Βαγενά είναι μία πολύτιμη πηγή πληροφοριών και γνώσεων για όποιους επιθυμούν να ασχοληθούν με τη μεταφρασεολογία και τη μετάφραση της ποίησης ειδικότερα. Η συλλογή του που απασχόλησε τη μελέτη μας, Οι Ερημίτες του, μας γυρίζει πολλά χρόνια πίσω, αποδεικνύοντας ότι οι μοντερνιστές ποιητές δεν είναι απρόσιτοι, απεναντίας κρύβουν αλήθειες αιώνων για την ανθρώπινη φύση, για τον ανθρώπινο νου. Ομολογώ ότι με την ευκαιρία αυτής της μελέτης ήρθα για πρώτη φορά σε επαφή με ποίηση άγνωστη σε μένα, όπως της Αχμάτοβα, του Μπερενγκάρτεν, ακόμα και του Yeats. Ο Βαγενάς με το μακρόχρονο έργο του μας ωθεί προς την ποίηση και τον μυστικό της κόσμο, τη μαγεία του να ανακαλύπτεις ότι οι άνθρωποι σε όλες τις εποχές, σε όλο τον κόσμο, αγαπάνε, υποφέρουν και αγωνίζονται για τα ίδια ιδανικά με τον ίδιο τρόπο.

ΤΡΙΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΤΟΥ W.B. YEATS: *The everlasting voices*

An Irish airman foresees his death When you are old

Μέσα από την διαδικασία να ερευνήσω την ποίηση του William Butler Yeats, γεννήθηκε η επιθυμία μου να νιώσω τα συναισθήματα ενός μεταφραστή όταν παλεύει να αποδώσει ένα πρωτότυπο στη γλώσσα του, εν προκειμένω στην ελληνική, γνωρίζοντας ότι κινούμαι σε αχαρτογράφητα ύδατα. Διαπίστωσα τη δυσκολία του εγχειρήματος: το ύφος, το λεξιλόγιο, τα μηνύματα, τα σύμβολα, δυσνόητα πολλές φορές, τα συναισθήματα του συγκεκριμένου δημιουργού, το όλο υπόβαθρο και οι ιδέες του, ακόμα και στοιχεία της προσωπικής του ζωής, έχουν περάσει στο έργο του. Κατέληξα στο συμπέρασμα ότι εκείνος που θα το επιχειρήσει, θα πρέπει να είναι βαθύς γνώστης όλων αυτών, αλλιώς καλύτερα να αφήσει το έργο τέχνης στην ησυχία του. Επίσης, θα πρέπει να νιώθει “κάτι” για το ποίημα με το οποίο θα καταπιαστεί, κάποιο ίχνος συγκίνησης, κάτι που τον αγγίζει ή ακόμα του φέρνει δάκρυα στα μάτια μη γνωρίζοντας το γιατί. Για αυτούς τους λόγους, ξεχώρισα τρία ποιήματα του Ιρλανδού μέσα από την πληθώρα του έργου του, δοκιμάζοντας τις δικές μου δυνάμεις. Το αποτέλεσμα θα κριθεί από άλλους, ένα είναι όμως το βέβαιο: ήταν μία από τις πιο δημιουργικές εμπειρίες της ζωής μου.

The everlasting voices

*O sweet everlasting Voices, be still;
Go to the guards of the heavenly fold
And bid them wander obeying your will,
Flame under flame, till Time be no more;*

*Have you not heard that our hearts are old,
That you call in birds, in wind on the hill,
In shaken boughs, in tide on the shore?
O sweet everlasting Voices, be still.*

(The Wind among the Reeds, 1899)

Στο ποίημα υπάρχει η Κέλτικη αναφορά στη Φωνή του Θεού, που οι Κέλτες πίστευαν ότι είναι παρούσα σε όλη την πλάση. Πάλι η γνωστή έκκληση στο Θείο να σταματήσει ο χρόνος να τρέχει, να διαρκέσει η νιότη για πάντα. Οι καρδιές γέρασαν πια και δεν μπορούν να ανταποκριθούν στα καλέσματα της νεότητας, που σαν Σειρήνες προ(σ)καλούν τα γέρικα κορμιά. Παρών ο προαιώνιος φόβος του γήρατος, άρα και του θανάτου, απέναντι στη γεμάτη ζωή φύση: πουλιά που πετούν, άνεμοι που πνέουν, τρεμάμενα κλωνάρια,

θάλασσες που τραβιούνται ή πλημμυρίζουν. Η ζωή συνεχίζει την πορεία της και κάνει τον κύκλο της. Το ποίημα τελειώνει όπως ξεκίνησε: *O sweet everlasting Voices, be still*: άλλος ένας κύκλος κλείνει. Υπάρχει σταυρωτή ομοιοκαταληξία στο πρωτότυπο, αλλά αυτό δεν στάθηκε δυνατόν στη δική μου μετάφραση, γιατί θεώρησα ότι αυτό θα ήταν εις βάρος του νοήματος και του λεξιλογίου που επέλεξα. Ο Θωμάς Τσαλαπάτης, του οποίου παραθέτω επίσης τη μετάφραση, έκανε το ίδιο.

Οι παντοτινές φωνές

Ω, εσείς φωνές παντοτινές, σταθείτε.
Στους ποιμένες πηγαίνετε του ουράνιου κοπαδιού
Την τροχιά του ταξιδιού τους ορίστε κατά τη θέλησή σας,
Φλόγα μέσα στη φλόγα μέχρι ο καιρός να σβήσει.

Δεν έχετε ακούσει πως οι καρδιές μας έχουνε γεράσει;
Και πως καλείτε τα πουλιά, στου βουνού τον αέρα,
Στα τρεμάμενα κλαδιά, στην παλίρροια της ακτής;
Ω, εσείς φωνές παντοτινές, σταθείτε.

(μετάφραση Θωμά Τσαλαπάτη)

Οι αιώνιες φωνές

Ω γλυκές φωνές αιώνιες, σωπάστε
και τρέξτε στου ουράνιου ποιμνίου τους φρουρούς
Η περιπλάνησή τους στη θέλησή σας να υπακούσει,
φλόγα στη φλόγα, μέχρι ο Χρόνος να σταθεί.

Δεν μάθατε πως γέρασε η καρδιά μας,
πως τα πουλιά φωνάζετε, στου λόφου τ' αεράκι,
σε τρεμουλιαστά κλωνιά και στων νερών το πήγαινε-έλα;
Ω γλυκές φωνές αιώνιες, σωπάστε.

(μετάφραση Μαρία Πολυμέρη)

An Irish airman foresees his death

*I know that I shall meet my fate
Somewhere among the clouds above;
Those that I fight I do not hate,
Those that I guard I do not love;
My country is Kiltartan Cross,
My countrymen Kiltartan's poor;
No likely end could bring them loss
Or leave them happier than before.
Nor law, nor duty bade me fight,
Nor public man, nor cheering crowds,
A lonely impulse of delight
Drove to this tumult in the clouds;
I balanced all, brought all to mind,*

*The years to come seemed waste of breath,
A waste of breath the years behind
In balance with this life, this death.*

(The Wild Swans at Coole, 1919)

Στις 23 Ιανουαρίου 1918 σκοτώνεται με το αεροπλάνο του στην Ιταλία ο Ιρλανδός αεροπόρος και γιός της Λαίδης Γκρέγκορυ, Robert Gregory, στενός φίλος του Yeats. Στη μνήμη του ο ποιητής θα γράψει, εκτός από το παραπάνω ποίημα, άλλο ένα, *In Memory of Major Robert Gregory*. Μαζί με την Maud Gonne και την Olivia Shakespeare, η Lady Isabella Augusta Gregory υπήρξε μια από τις “μούσες” του Yeats. Συγγραφέας θεατρικών έργων και μεταφράστρια, στάθηκε καθοριστική μορφή στη ζωή του, ενώ οι δύο τους συνεργάστηκαν στενά για τον κοινό σκοπό τους στο Abbey Theatre. Γνωρίστηκαν το 1896 και η φιλία τους κράτησε όλη την υπόλοιπη ζωή τους. Την θεωρούσε τόσο σημαντική προσωπικότητα ώστε να την αναφέρει ακόμα και στην ομιλία του στη Σουηδική Ακαδημία κατά τη βράβειυσή του το 1923. Παραθέτω εδώ τη μετάφραση του ποιήματος από τον Θ. Τσαλαπάτη και στη συνέχεια τη δική μου.

Ένας Ιρλανδός αεροπόρος προβλέπει το θάνατό του

*Γνωρίζω πως τη μοίρα μου θα συναντήσω
Κάπου ανάμεσα στα σύννεφα.
Αυτούς που πολεμώ δεν τους μισώ,
Δεν αγαπώ αυτούς που προστατεύω.
Πατρίδα μου το σταυροδρόμι του Κίλταρταν
Και συγγενείς μου του Κίλταρταν οι φτωχοί
Καμία έκβαση δε θα τους έφερνε χαρά
Ή λύπη περισσότερη από πριν
Ο αγώνας μου δεν υπακούει σε νόμους, καθήκοντα,
Πρόσωπα δημόσια ή κραυγές του πλήθους,
Μια μοναχική παρόρμηση χαράς
Μ' έφερε σε αυτήν την καταγίδα πάνω από τα σύννεφα.
Καλά τα υπολόγισα, τα πάντα έφερα στο νου
Τα χρόνια που έρχονται μοιάζουν με ξοδεμένη ανάσα,
Σκόρπια ανάσα τα χρόνια που περάσαν
Και ο θάνατος που πλησιάζει σε αρμονία
Με εκείνη που φεύγει τη ζωή.*

(μετάφραση Θωμά Τσαλαπάτη)

Ένας Ιρλανδός πιλότος προβλέπει το τέλος του

*Το ξέρω με τη μοίρα μου
Ψηλά στα νέφη αντιμέτωπος θα' ρθώ,
Γι' αυτούς που πολεμώ μίσος δεν έχω
Ούτε όσους φυλάω αγαπώ,
Η χώρα μου είναι το Κίλταρταν Κρος
Και συντοπίτες μου του τόπου οι φτωχοί,
Μήτε λύπη μήτε χαρά στο τέλος μου εμπρός
Θα νιώσουν για τη μοίρα μου αυτή.
Στον πόλεμο δε μ' έσπρωξε καθήκον, μήτε νόμος,
Πολιτικοί ή πλήθη που κραυγάζαν,*

Μα μια στιγμή χαρούμενη που ήμουν μόνος
Τα σύννεφα με αντάριασμα φαντάζαν,
Όλα τα καλοζύγισα, τα έφερα στο νου μου
Μάταια όσα θά'ρθουνε μπροστά μου,
Μάταιες κι οι αλλοτινές πνοές μου
Και η ζωή που χάνεται ισάξια του θανάτου.

(μετάφραση Μαρία Πολυμέρη)

Παραθέτω κι ένα απόσπασμα μετάφρασης του ιδίου ποιήματος από τον Αντώνη Ζέρβα (Τα φυλλάδια της Περισπωμένης: *Μια Γυναίκα Νέα και Γραία & άλλα ποιήματα*), που θεωρώ ότι είναι αρκετά ελεύθερη:

Ξέρω, τη μοίρα μου θ' απαντήσω
.....
.....
Και δεν με κελεύει νόμος ή το καθήκον να πολεμώ
Μήτε δημόσιοι άντρες κι επευφημίες λαών
Μόνη κάποια παρόρμηση ηδονική
Με τιμονεύει μες απ' τα σύννεφα σ' αυτή την ταραχή.
Τα σκέφθηκα όλα κι έκανα λογαριασμό
.....
Σπαταλημένη ανάσα τα χρόνια τα πριν
Στο ζύγι μ' αυτή τη ζωή, μ'ετούτο τον Χάρο.

Ο Yeats βάζει τον Ιρλανδό πιλότο που σκοτώθηκε στον Α' Π.Π. να σκέφτεται ότι μήτε η ζωή μήτε ο θάνατός του θα κάνουν καμιά διαφορά στη ζωή των συντοπιτών του. Αυτό που τον έστειλε εκεί ψηλά δεν ήταν τίποτα άλλο παρά "*A lonely impulse of delight*". Ο αεροπόρος δεν επιδιώκει τη δόξα ή την υστεροφημία του. Το μόνο που τον συγκινεί είναι αυτή η *μοναχική ηδονική παρόρμηση* να γίνει ένα με τα ανταριασμένα σύννεφα. Στο ποίημα υποβόσκει μια κριτική του πολέμου. Την εποχή εκείνη η Ιρλανδία στενάζει κάτω από την Βρετανική κυριαρχία. Το ποίημα γράφτηκε σε σταυρωτή ομοιοκαταληξία και σε 16 στίχους. Ο Θ. Τσαλαπάτης δεν θέλησε να περιοριστεί από τα δεσμά της ρίμας, το ίδιο κι ο Α. Ζέρβας. Προσωπικά πιστεύω ότι δεν είναι απαραίτητο να σεβαστεί κάποιος το πρωτότυπο *αυστηρά* σε αυτόν τον τομέα, αλλά για μένα ήταν μια πρόκληση: νομίζω ότι κατάφερα να αποδώσω αυτό που ο Yeats ήθελε χωρίς να αδικήσω το λεξιλόγιο ή τα μηνύματα που κρύβονται σε αυτούς τους 16 στίχους.

When You Are Old

*When you are old and gray and full of sleep,
And nodding by the fire, take down this book,
And slowly read, and dream of the soft look
Your eyes had once, and of their shadow deep;*

*How many loved your moments of glad grace,
And loved your beauty with love false or true,
But one man loved the pilgrim soul in you,
And loved the sorrows of your changing face;*

*And bending down beside the glowing bars,
Murmur, a little sadly, how Love fled
And paced upon the mountains overhead
And hid his face among a crowd of stars.*

(The Rose, 1893)

Προφανώς, γίνεται αναφορά στη Maud Gonne, την αιώνια κι απρόσιτη αγάπη κι έμπνευση του Ιρλανδού. Ο ποιητής παραπονιέται: πολλοί την αγάπησαν στη νιότη και τη χάρη της αλλά μόνο ένας για την όμορφη ψυχή της, ο ίδιος, ασφαλώς. Το θέμα μιας *unrequited love* διατρέχει το έργο και η λέξη **love** αναφέρεται έξι φορές. Ο ίδιος θα κρύψει το πρόσωπό του, την αγάπη του, στα αστέρια-και την μοναξιά του. Αναμφίβολα, ένα από τα πιο ρομαντικά του δημιουργήματα, γεμάτο ζωντανές εικόνες (μια ηλικιωμένη δίπλα στη φωτιά, οι αλλαγές που φέρνει ο χρόνος στην όψη χωρίς να αλλάζει την ψυχή, ένα πρόσωπο κρυμμένο μέσα σε μια κορώνα από αστέρια, οι σκοτεινές βουνοκορφές) - εδώ ο Yeats κυριολεκτικά “ζωγραφίζει” την αγαπημένη του (ας μην ξεχνάμε ότι ήταν γιός ζωγράφου και ζωγράφος ο ίδιος στα νιάτα του). Ας δούμε τη μετάφραση του Μιχάλη Παπαντωνόπουλου:

Όταν γεράσεις

*Γερασμένη, γκριζομάλλα, όταν κάτσεις νυσταγμένη
Δίπλα στη φωτιά, πάρε στα γόνατά σου ετούτο το βιβλίο
Και διάβασε αργά κι ονειρέψου το γαλήνιο βλέμμα,
Τις βαθιές σκιές που' χαν τα μάτια σου παλιά.*

*Πόσοι δεν λάτρεψαν τη γελαστή, χαρούμενη στιγμή σου,
Πόσοι δεν λάτρεψαν την ομορφιά σου μ' έρωτα ψεύτικο ή αληθινό;
Μα μόνο ένας λάτρεψε την ικέτιδα ψυχή σου·
Μόνο ένας, τη θλίψη που άλλαζε την όψη σου διαρκώς.*

*Κι όπως θα γείρεις ελαφρά κατά τη φλογισμένη σχάρα,
Ψιθύρισε, με κάποια λύπη, πως πέταξε ο έρωτας
Και χάθηκε πάνω από κορφές βουνών,
Πως πήγε κι έκρυψε το πρόσωπό του στο πλήθος φως των αστεριών.*

(μετάφραση Μιχάλη Παπαντωνόπουλου)

Και βέβαια, οφείλουμε να παραθέσουμε το εξαιρετικό μετάφρασμα του Μιχάλη Καραγάτση, του οποίου η ομοιοκαταληξία διατηρεί τη μορφή του πρωτοτύπου ABBA, ενώ το λεξιλόγιο, γεμάτο θλίψη και λυρισμό, μόνο εξυψώνει το ποίημα του Yeats:

Σαν του χρόνου έρθ' η νάρκη

*Σαν του χρόνου έρθ' η νάρκη και με τρίχες λευκές
πλάι στο τζάκι ως θα είσαι για στοχάσου και σκέψου
τη γλυκιά τη ματιά σου. Μα και πάλι ονειρέψου
τις βαθιές και χαμένες των ματιών σου σκιές.*

*Πόσοι νά' χουν λατρέψει τις γλυκιές σου στιγμές
κι αγαπήσαν -ποιός ξέρει- τη γαλήνια μορφή σου;*

*Ποιός να λάτρεψεν όμως την αλήτρα ψυχή σου
και τις θλίψεις που άλλαζαν μύριες μορφές;*

*Στη θρακιά σκύβει τώρα - σιγοτρέμουν τα χέρια
μουρμουρίζει τη θλίψη, πως η αγάπη περνά,
ξεκινάει κι ανεβαίνει σε βουνά μακρινά
τη μορφή του να κρύψει σε κορών' απ' αστέρια.*

(μετάφραση Μ. Καραγάτση)

Στη δική μου προσπάθεια δεν στάθηκε δυνατό να διατηρήσω τη ρίμα του πρωτοτύπου και το απέδωσα πιο ελεύθερα, φροντίζοντας να μείνω πιστή στο νόημα που ο Yeats ήθελε να περάσει στο έργο, δηλαδή τη μοναξιά της ηλικιωμένης Gonne κοντά στη φωτιά, τις αναμνήσεις της νιότης της, όταν όλοι την αγαπούσαν για την φυσική ομορφιά της, σε αντίθεση με τον ένα και μοναδικό που αγάπησε τον εσωτερικό της κόσμο - αλλά είναι αργά πια: αυτή η αγάπη χάθηκε μέσα στα αστέρια.

Στο πέραςμα του χρόνου

*Σαν γκρίζα, νυσταγμένη γείρεις
στη φωτιά κοντά με το βιβλίο τούτο,
διάβασε αργά και στα όνειρα να φέρεις
της τρυφερής αλλοτινής ματιάς σου τις σκιές.*

*Πόσοι αγάπησαν της χάρης τις στιγμές σου,
την όμορφη εικόνα σου, στ' αληθινά ή όχι
Μα ένας μόνο την προσκυνήτρια ψυχή σου
και του προσώπου σου τις λυπημένες όψεις.*

*Και σκύβοντας χαμηλά κοντά στη φλόγα,
ψιθύρισε λυπητερά πως χάθηκε η αγάπη
στις βουνοκορφές απάνω σιγοπατώντας
το πρόσωπό της κρύβοντας στ' αστέρια.*

(μετάφραση Μαρία Πολυμέρη)

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Σε μια αποτίμηση του συνολικού έργου του William Butler Yeats, όσο αυτό είναι δυνατόν σε μερικές σελίδες, αισθάνομαι την ανάγκη να διατυπώσω ξεκινώντας το συναίσθημα που μου προκάλεσε η επαφή με την ποίηση ενός δημιουργού που υπήρξε μοναδικός στο είδος του. Θα μπορούσε κανείς να το ισχυριστεί αυτό για τον οποιονδήποτε μεγάλο λογοτέχνη και δεν θα είχε άδικο. Τον Ιρλανδό, ωστόσο, δεν είναι εύκολο να τον κατατάξει κανείς σε μία κατηγορία. Η χρήση συμβόλων στο έργο του και παράλληλα η χρήση μοντερνιστικών στοιχείων, η δημιουργική πορεία 50 περίπου ετών, που άλλαξε μα ταυτόχρονα διατήρησε στοιχεία, αφήνοντάς τα περιστασιακά στην άκρη για να τα θυμηθεί πάλι αργότερα, η αγαπημένη του Ιρλανδία με την ιστορία της και τους αγώνες της, οι κάθε λογής ήρωες και αλλόκοτοι χαρακτήρες που ανακατεύονται στην ποίησή του, από αριστοκράτες μέχρι ζητιάνους, και οι “μούσες” του που τον ακολούθησαν σε όλη τη διαδρομή του, δεν συνυπάρχουν σε κανένα άλλο ποιητή της γενιάς του ή και μεταγενέστερο.

Η ψυχοσύνθεσή του, ιδιόρρυθμη και ευαίσθητη από τη γέννησή του, απορροφούσε τα γεγονότα που χάραζαν την ανατολή του 20ού αιώνα και σημάδεψαν τη ζωή, επομένως και το έργο του, σε συνδυασμό με τις σχέσεις του με σημαντικές γυναίκες της εποχής του, έξω από κάθε σύμβαση και κανόνα. Ανησυχίες πάσης φύσεως είναι φανερές στο έργο του: μεταφυσικές, πολιτικές, κοινωνικές, ερωτικές, καλλιτεχνικές. Τίποτα δεν τον άφηνε ασυγκίνητο. Το βίωμα του Α'Π.Π. με τους χιλιάδες νεκρούς και η απόγνωση που χαρακτήριζε την κοινωνία μέχρι και τον Β'Π.Π., που ο Yeats προέβλεψε, η οικονομική ύφεση και η εσωτερική του πάλη ανάμεσα στη γλώσσα των “τυράννων” του που την λάτρεψε - ο ίδιος ομολογεί: *Οφείλω την ψυχή μου στον Shakespeare, στον Spencer και στον Blake* - και την αγάπη του για τη γενέτειρά του, και φυσικά ο ανεκπλήρωτος έρωτας για την Maud Gonne, διατρέχουν την ποίησή του. Ο ίδιος ομολογεί στην “Γενική Εισαγωγή” για το έργο του (1937): *Ένας ποιητής γράφει πάντοτε αφορμώμενος από την προσωπική του ζωή, από την τραγωδία του, όποια κι αν είναι, από τύψεις, από χαμένη αγάπη ή απλή μοναξιά* (μετάφραση Βρασίδιας Καραλής).

Ξεκίνησε στα 18 ή 19 του διαβάζοντας μόνο ρομαντική λογοτεχνία όταν ήρθε για πρώτη φορά σε επαφή με τους Ιρλανδέζικους θρύλους και μύθους, τα φτωχόσπιτα του Sligo και τις ατέλειωτες ιστορίες των ναυτικών για οπτασίες και οράματα. Ακολούθησε πλήθος άλλων επιρροών, από τις αντιλήψεις του Emanuel Swedenborg και τα ιερά Ινδουιστικά κείμενα *Ουπανισάδες* μέχρι τους κυκλικούς πύργους στους λόφους της Ιρλανδίας, οι οποίοι θεωρούνταν στοιχειωμένοι από τις ψυχές των νεκρών. Οι γνωριμίες και συναναστροφές με μερικά από τα σημαντικότερα μυαλά του καιρού του (Oscar Wilde, Ezra Pound, Ernest Rhys (με τον οποίο ιδρύουν την ποιητική λέσχη **Rhymer's Club**), Paul Verlaine, John Millington Synge, James Joyce, T.S. Eliot, Winston Churchill) και τα αμέτρητα ταξίδια του ανά τον κόσμο αλλά και η γνωριμία του με ηγέτες του Ιρλανδικού Κινήματος, άφησαν το αποτύπωμά τους στο έργο του.

Σαν αποτέλεσμα, η ποίησή του χαρακτηρίζεται από μεγάλη “πυκνότητα”: πίσω από κάθε στίχο κρύβεται πλήθος ερμηνειών, που ο μελετητής/μεταφραστής του είναι υποχρεωμένος να ερευνήσει, αν θέλει να κάνει σωστά τη δουλειά του - και βέβαια δεν μπορεί κανείς να πει με σιγουριά ότι ανέλυσε πλήρως και σε βάθος κάποιο ποίημά του: μόνο ο ίδιος μπορούσε να ξέρει τι σκεφτόταν ή ένιωθε όταν το αποτύπωνε στο χαρτί. Ο Ιρλανδός περιγράφει την εμπειρία της γραφής του: *Είμαι ξύπνιος, είμαι κοιμισμένος, στη δική μου στιγμή της αποκάλυψης, σε αυτοέλεγχο, σε αυτοπαράδοση. Δεν υπάρχει ομοιοκαταληξία, κανένας απόηχος ενός μηχανικού τυμπάνου που χτυπάει, του ποδιού που χορεύει, τίποτα δεν θα σαλέψει την ισορροπία μου* (“Μια γενική εισαγωγή για το έργο μου”, 1937, μετάφραση Βρασίδιας Καραλής, περιοδικό *Νέα Εστία*, τχ 1803). Αυτό το εφάρμοσε στην πράξη συγκεντρώνοντας σε 50 και πλέον τετράδια τα οράματα και τα “παραληρήματα” της συζύγου του Georgie, κάτι που ονόμασε *αυτόματη γραφή*. Το αποτέλεσμα ήταν οι ποιητικές του συλλογές *A vision (1925, 1937), The Tower (1925) & The Winding Stair (1933)*. Παντού βλέπει κανείς μια σχεδόν εμμονική χρήση αυτών που ο Yeats αποκαλούσε *δίνες* (gyres), στροβίλων, κώνων, τροχών που περιστρέφονται ακολουθώντας τις 28 σεληνιακές φάσεις και συμβολίζουν την κυκλική πορεία

της ψυχής, *το διαρκές γίνεσθαι υπό τη σελήνη* (Yeats, *Ένα μικρό δέμα για τον Έζρα Πάουντ*, 1929, μτφρ. Αντώνη Ζέρβα, *Νέα Εστία*, τχ 1803).

Όσον αφορά την εμφάνιση του Yeats στα Ελληνικά γράμματα, πιθανόν ο Μεσολογγίτης Λυμπεράκης να έκανε το ξεκίνημα, για να ασχοληθούν στη συνέχεια δειλά-δειλά οι Μελισσάνθη, Πλακωτάρη και Παλαμάς. Στη δεκαετία του 1930, ο Σεφέρης έκανε τις πρώτες του απόπειρες μετάφρασης του Ιρλανδού, ίσως επειδή προέβλεψε ότι ο ποιητής δεν θα άφηνε αδιάφορο το ελληνικό κοινό, ώριμο πια για νέα είδη ποίησης, πιο καινοτόμα, κι ο Yeats ήταν χαρακτηριστικό παράδειγμα μοντερνιστικής ποίησης. Η αναφορά στο έργο του Ιρλανδού προσέλκυσε στη συνέχεια κι άλλους έλληνες μεταφραστές, τον Καραγάτση, τον Μ. Παπαντωνόπουλο, τον Θ. Τσαλαπάτη, τον Αντώνη Ζέρβα, το Νάσο Βαγενά. Η ποίηση του Yeats εξακολουθεί να προκαλεί το παγκόσμιο ενδιαφέρον, επίκαιρη όσο ποτέ.

Αναμφίβολα, ανάμεσα στα μεταφράσματα του Ιρλανδού στην ελληνική γλώσσα, κάποια ξεχωρίζουν. Κατά τη γνώμη μου, η μοναδική μετάφραση του Yeats από τη Μελισσάνθη δεν έχει να ζηλέψει τίποτα από το πρωτότυπο. Στη δεκαετία του 1940, οι Καραγάτσης, Λ. Παλαμάς, Δ. Σταύρου και Γ. Σεφέρης παρουσίασαν αξιόλογες αποδόσεις των έργων του, ο καθένας με το δικό του ιδιαίτερο ύφος, από τις οποίες θεωρώ ότι ξεχωρίζει ο Καραγάτσης. Στη δεκαετία του 1950, η μόνη ένδειξη ενδιαφέροντος για το έργο του Ιρλανδού, είναι το “μουσικοδραματικό ποίημα” του Μανώλη Καλομοίρη *Τα ζωτικά νερά*, βασισμένο στο θεατρικό έργο του Yeats *The Shadowy Waters*, σε παράφραση στην ελληνική από τη Βέτα Πεζοπούλου.

Στη δεκαετία του 1960, αναθερμαίνεται το ενδιαφέρον για τον ποιητή, οπότε και έχουμε τη δημοσίευση στο περιοδικό *Εποχές*, τχ. 32, κειμένου της Πλακωτάρη για τον Ιρλανδό με τίτλο *Η ποίηση του Γέητς*, 1965, διανθισμένου από μεταφρασμένους από την ίδια στίχους του, όπως και την επιστολή του ιδίου προς την μεταφράστρια, δυσεύρετη στις μέρες μας. Την ίδια χρονιά, με την ευκαιρία της εκατονταετηρίδας του Yeats, οι Σταύρου και Δαλμάτη δημοσιεύουν στο περιοδικό *Εστία* δύο αξιόλογες μεταφράσεις, τα *Μέσα στο Δειλινό & Αν είχα* (τχ. 912, σελ. 858). Ακολουθεί η δεκαετία του 1980 με τη συστηματικότερη ενασχόληση με το έργο του, που περιλαμβάνει πλέον και τα πιο δυσνόητα δημιουργήματά του, όπως το *A Vision*. Για πρώτη φορά γίνεται η γνωριμία του έλληνα αναγνώστη με έννοιες όπως η κυκλική πορεία του Χρόνου και η μετά θάνατον πορεία της ψυχής.³⁶ Ακολούθησαν πλήθος μεταφράσεων από μεταφραστές όπως οι Ραϊζης, Βαγενάς κτλ.

Οι μεταφραστές του Ιρλανδού περιλαμβάνουν ποιητές, καθηγητές Πανεπιστημίων, δοκιμιογράφους, κριτικούς, πνεύματα ανήσυχα στο σύνολό τους και πρωτοποριακά (Σεφέρης). Η επιλογή της “καλύτερης μετάφρασης” είναι για μένα ανέφικτη. Υπάρχει πλήθος παραγόντων που θα αποτελέσουν τα κριτήρια για μία τέτοια επιλογή. Σε κάθε περίπτωση, ο υποκειμενικός παράγοντας δεν μπορεί να αγνοηθεί. Πιστεύω ότι τα πρώιμα έργα του, τα γεμάτα λυρισμό και νοσταλγία, ρομαντισμό και πατριωτισμό, δεν δυσκόλεψαν ιδιαίτερα μεταφραστικές απόπειρες όπως, επί παραδείγματι, της Μελισσάνθης ή του Λυμπεράκη. Όταν η ρότα του ανήσυχου και ανοιχτού σε καθετί πρωτοποριακό Yeats άλλαξε, τα έργα του άρχισαν να έχουν απήχηση σε ερευνητές των βαθύτερων μεταφυσικών νοημάτων του, που δεν ήταν πρόσφορα στους πάντες. Ο Σεφέρης μετέφρασε το *Sailing to Byzantium*, ο Ραϊζης το ίδιο, οι Μπουρναζάκης και Καραλής αφιέρωσαν σειρά δοκιμίων στον Yeats, ο Μπερλής δεν διανοείται ότι κάποιοι μπήκαν σε αυτήν τη διαδικασία, ενώ κάποιοι όπως ο Βαγενάς απέδωσαν στην ελληνική κάποια από τα λιγότερο δημοφιλή του ποιήματα, όπως οι *Ερημίτες* και το *παιγνίδι Γάτας – Σελήνης* της μελέτης μας. Ο τελευταίος προφανώς έκρινε ότι τα δύο αυτά έργα κρύβουν θησαυρούς πρωτόγνωρους, άξιους να έρθουν στην επιφάνεια.

Κλείνοντας αυτή τη μαγευτική περιήγηση στο έργο ενός ιδιαίτερου δημιουργού, και στις αποδόσεις του στην ελληνική, παραθέτω την τελευταία στροφή του ποιήματος του Yeats *Under Ben Bulbin, 1938*:

VI

Under bare Ben Bulbin's head

36 Ηλιόπουλος, Σ., *Ο Γέητς στα ελληνικά, Βιογραφικό σημείωμα – Αυτοτελείς εκδόσεις*, περιοδικό *Διαβάζω*, τχ. 391, 12/1998.

*In Drumcliff churchyard Yeats is laid,
An ancestor was rector there
Long years ago; a church stands near,
By the road an ancient Cross.
No marble, no conventional phrase,
On limestone quarried near the spot
By his command these words are cut:*

***Cast a cold eye
On life, on death.
Horseman, pass by.***

Το Ben Bulbin είναι ένα ξεροβούνι στην κομητεία Sligo, όπου μεταφέρθηκαν τα οστά του ποιητή εννέα χρόνια μετά το θάνατό του στη Γαλλία. Στην τελευταία στροφή βλέπουμε το σύνδεσμο ανάμεσα στο παρελθόν (ancestor) και στο παρόν του ποιητή: με το θάνατό του, ένας ακόμα κύκλος κλείνει (“*In my end is my beginning [....] In my beginning is my end*”, T. S. Eliot).³⁷

VI

*Κάτω απ' τη γυμνή κορφή του Μπεν Μπούλμπεν
Στο κοιμητήρι του Ντράμκλιφ αναπαύεται ο Γέητς.
Μιας κι ένας πρόγονος εφημέριος ήταν εκεί
χρόνια πριν· ένα εκκλησάκι στέκει δίπλα,
και στο δρομάκι ένας παμπάλαιος Σταυρός.
Ούτε μάρμαρα, ούτε λόγια χιλιοειπωμένα·
Σε ασβεστόλιθο λαξεμένο κει κοντά
Πρόσταζε να χαραχτούν αυτές οι λέξεις:*

***Ρίξε μια αδιάφορη ματιά
στη ζωή και στο θάνατο
Καβαλάρη, και τράβα το δρόμο σου.***

(μτφρ. Μαρία Πολυμέρη)

37 Eliot, Thomas Stearns, *Four Quartets, Part II, East Coker*, 1943.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βαγενάς, Νάσος- *Για έναν ορισμό του μοντέρνου στην ποίηση*, εκδ. Στιγμή, Αθήνα, 1984, σελ. 16 & 17, 23, 24

www.booktourmagazine.com – Γεωργία Λαπατά

www.campuspress.yale.edu -modernism lab, by Anthony Domestico

Διαβάζω, περιοδικό, τχ. 391, Δεκέμβριος 1998

www.efsyn.gr, *Κι ο Ουίλιαμ Μπάτλερ Γέιτς εμπνεύστηκε από αυτές*, Γεώργιος Νικ. Σχορετσάνιτης

www.elizabethwinters.com

Eliot, T.S., *Οδυσσέας, τάξη και μύθος*, μετάφραση Π. Τσελέντη-Αποστολίδη, περιοδικό *Η Λέξη*, τχ 43 (Μάρτιος-Απρίλιος 1985)

Έλλμαν, Ρίτσαρντ, *Ο Εζ και ο γερο-Μπίλλιουμ* (Richard Ellmann, “*The Eminent Domain: Yeats among Wilde, Joyce, Pound, Eliot & Auden*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη, 1967) μτφρ. Αντώνης Ζέρβας – ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ, τχ 1803, Σεπτέμβριος 2007

www.enotes.com , *The Second Coming, The song of the Happy Shepherd*

Faulkner, Peter: *Μοντερνισμός*, μτφρ. Ιουλιέττα Ράλλη-Καίτη Χατζηδήμου, ΕΡΜΗΣ, Αθήνα, 1982

www.frear.gr , *Μια Γυναίκα Νέα και Γραία*, Αντώνης Ζέρβας

www.greek-language.gr

Καλλίνης, Γ.: *Ο Μοντερνισμός ενός κοσμοπολίτη-Στοιχεία και τεχνικές του Μοντερνισμού στο μεσοπολεμικό μυθιστόρημα του Κοσμά Πολίτη*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2001

Καραλής, Βρασίδης: *Η ποιητική της ιερωνυμίας στο έργο του Ουίλιαμ Μπάτλερ Γέιτς*, Νέα Εστία, τχ 1803, Σεπτέμβριος 2007

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, *Η γλώσσα της λογοτεχνίας & η γλώσσα της μετάφρασης*, Ν. Βαγενάς: “Το πρόβλημα της μετάφρασης του ελεύθερου στίχου: η Ελληνική εμπειρία”.

www.litcharts.com , *Poetry*

www.m.lifo.gr , *Το ταξίδι στο Βυζάντιο* -μεταφράσεις Στυλιανού Αλεξίου & Γ. Σεφέρη

Μουλλάς, Παναγιώτης, *Για μια γραμματική του νεοτερικού πεζού λόγου*, Παλίμψηστα και μη-Κριτικά δοκίμια, ΣΤΙΓΜΗ, Αθήνα, 1992

Μπερλής, Άρης: *Το Ταξίδι στο Βυζάντιο, το κλητικό επιφώνημα και ο Σεφέρης*, ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ, τχ 1803, Σεπτέμβριος 2007

Μπουρναζάκης, Κώστας: *Χρονογραφία Ουίλλιαμ Μπάτλερ Γέητς*, ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ, τχ 1803

Μπουρναζάκης, Κώστας: *Οι πρώτες μεταφράσεις του Ουίλλιαμ Μπάτλερ Γέητς στην Ελλάδα*, ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ, τχ 1803

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ, **Θησαυρίσματα**: Δυο κείμενα κριτικής υποδοχής του Γέητς στην Ελλάδα (παρουσίαση: Κώστας Μπουρναζάκης).

. *Rex Warner: Ο ποιητής W.B. Yeats (1865-1939)*

. *Γ.Δ. Κλιγγόπουλος: Ο W.B. Yeats & το Βυζάντιο*

www.nearhouparaplous.blogspot.com

Ουίλλιαμ Μπάτλερ Γέητς, *Δέκα Ποιήματα*, μτφρ. Κ. Μπουρναζάκης, ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ, τχ 1803

Ουίλλιαμ Μπάτλερ Γέητς, *Μία γενική εισαγωγή για το έργο μου, 1937*, ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ, τχ 1803, μτφρ. Βρασίδης Καραλής

Ουίλλιαμ Μπάτλερ Γέητς, *Το Ιρλανδικό Θεατρικό Κίνημα*, 1923, μτφρ. Κ. Μπουρναζάκης

Ουίλλιαμ Μπάτλερ Γέητς, *Ένα μικρό δείγμα για τον Έζρα Πάουντ, 1925, 1937*-μτφρ.-σχόλια Αντώνης Ζέρβας, ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ, τχ 1803 (W.B. Yeats, *A Vision*, Macmillan Paperbacks, Λονδίνο, 1981)

Παλαμάς, Κώστας, *Γράμματα στη Λιλή Ζηρίνη, Αλληλογραφία, τόμ.Δ'*, σημ. Κ.Γ. Κασίνης, Ίδρυμα Παλαμά, Αθήνα, 1986

Πλακωτάρη, Αλεξάνδρα: *Οι σύγχρονοι Άγγλοι λυρικοί*, περιοδικό *Ο κύκλος*, 1932

www.poetryfoundation.org, Γ. Σεφέρης, *Η Δευτέρα Παρουσία*

Ποιήματα του William Butler Yeats, Έκδοση δίγλωσση, Μιχάλης Παπαντωνόπουλος- Θωμάς Τσαλαπάτης, εκδ. ΕΚΑΤΗ

www.pteroen.wordpress.com: *Ο Ερωτικός Yeats*

www.quillsliteracy.org – *Yeats as a modern poet*

Ραϊζης, Μάριος Βύρων, *Αγγλόφωνη Φιλολογία-Συγκριτικές Μελέτες*, εκδ. ΚΕΔΡΟΣ

Σεφέρης, Γεώργιος, *Αντιγραφές*, 1932

Τα Φυλλάδια της Περισπωμένης, φυλλάδιο τέταρτο, **Νάσου Βαγενά: Οι τρεις ερημίτες & άλλα ποιήματα**

Τα Φυλλάδια της Περισπωμένης, φυλλάδιο έκτο, **W.B. Yeats: Μια Γυναίκα Νέα και Γραία &**

άλλα Ποιήματα (Μετάφραση-Σημειώσεις Αντώνη Ζέρβα).

The Norton Anthology of English Literature, volume 2, fifth edition: W.B. Yeats, W.H. Auden, *In memory of W.B. Yeats*, p.2299.

W.B. Yeats, *Ποιήματα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1999, σελ. 10

WILLIAM B. YEATS, *Προσευχή για την κόρη μου*, εκδ. ΚΙΧΛΗ, μτφρ. Κ. Κουτσουρέλη

W.B. Yeats, *Ποιήματα*, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1999, *Σαν του χρόνου έρθ' η νάρκη*, μτφρ. Μ. Καραγάτσης, *Τα ουράνια τα μεταξωτά*, μτφρ. Μελισσάνθη.

WILLIAM BUTLER YEATS, *Μυθολογίες και οράματα*, Επιμέλεια-Μετάφραση Σπύρος Ηλιόπουλος, εκδόσεις ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ

ΟΙ ΤΡΕΙΣ ΕΡΗΜΙΤΕΣ & ΑΛΛΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ- ΝΑΣΟΥ ΒΑΓΕΝΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

. Akhmatova, A., *Requiem*, Wikipedia

. Berengarten, R., *The companion to Richard Berengarten*, edited by Norman Jope, Paul Scott

Derrick and Catherine E. Byfield, Salt Publishing, Cambridge, 2010

Νικολάου, Π., *Για τις μεταφορές του φωτός: Σεφέρης, Μπερενγκάρτεν, Βαγενάς*,

Λάγιος, 13-11-2011

<https://akindofclock.com>: *Black light: Poems in memory of G. Seferis*

. Borges, J.L., www.poetryfoundation.org: Jorge Luis Borges

The Editors of Encyclopedia Britannica, article by Emir Rodriguez Monegal,

Yale University

www.bbc.com, Culture>story: *Is Borges the 20th century most important writer?*

. Brecht, B., The New York Times: *Bertolt Brecht: Poet and Communist*, by Corina da Fonseca-

Wollheim, Dec. 14, 2018

. Brodski, J., www.catisart.gr: Ιωσήφ Μπρόντσκι, Ποίηση και πεζογραφία

. Frost, R., *Selected poems*, Introduction by Robert Graves, PINEHART EDITIONS

www.poets.org : *A brief guide to Imagism*

. Leopardi, G., <https://aeon.co> > Essays: *Why read the nihilistic work of G. Leopardi today?*

. Or, A., www.poetryinternational.gr: Amir Or (poet) – Israel - Poetry International

. Ricks, D., www.kcl.ac.uk: Professor David Ricks

. Yeats, William Butler, Η Καθημερινή, *Ξεχωρίζοντας στιγμές από την αιωνιότητα που λέγεται ζωή*,
15-5-2018

The Norton Anthology of English Literature, Volume 2

A Literary life, *The cat and the moon: Analysis*

www.KeyToPoetry.com: *The three hermits*, by W.B. Yeats

<https://books.google.gr>: A commentary on the collected poems of W.B.

Yeats, A. Norman Jeffares, Palgrave Macmillan, 1968

<https://books.google.gr>: A Reader's guide to W.B. Yeats, John Unterecker,
1996, Literary Criticism

www.poetryfoundation.org: WILLIAM BUTLER YEATS (1865-1939)

BANJO 52.blogspot.com: Yeats's *The cat and the moon* and the new
criticism, part 2, Nov. 5, 2009

<https://www.tanea.gr/2014/10/31/lifearts>: ΛΟΓΟΚΛΟΠΗ - Ο ΚΛΕΨΑΣ
ΤΟΥ ΚΛΕΨΑΝΤΟΣ

Μαρία Πολυμέρη - Ξ2019318

